

A VÁSÁRHELYI POLGÁR

1 BEVEZETŐ

Ez a cikksorozat egy tervezett vásárhelyi periodikába készült volna, amely végül nem jelent meg. Az összegyűjtött anyagot először a Világhálón közlöm. Igyekszem bemutatni több értéket, amelyet a vásárhelyi polgárok évszázadokon keresztül kialakítottak, és közülük egyéni válogatásomban példaképeket jelölni. Bevezetőmben magának a **polgár** szónak a fogalmát szeretném tisztázni:

Ki a polgár? Mit jelent polgárnak lenni?

Amikor fölléptem a Világhálóra, illetve megnéztem több szakkönyvet, áradt felém a számtalan meghatározás, köztük nem egy ellentmondásos megfogalmazás is. Kiderült, a polgár fogalmát sem könnyű pontosítani. Vizsgáljuk előbb a történelmet.

Az emberré válás során kialakult a csoporton belüli rangsor, amely valamilyen formában máig megőrizte szerepét. Van *feljebbvaló* és van *alattvaló*, csak a nevük változott, finomodott. A rabszolgatársadalmat fölváltotta a feudalizmus, amikor az állam vezetője a király volt, és mindenki alatta szolgált. Ez a társadalmi rendszer a fejlett Európában, a 18. század végére kiélte magát. A francia forradalom meghozta a polgárság társadalmi vezető szerepét.

A polgár szó a német *burgaere*, *purgaere* (városlakó) formákból, illetve ennek hivatali rétegét illetően a *bürger* (büró = [pürger, purgar] = hivatal) szó átalakításából ered. Magyar nyelvterületen a *pulgar* szó csaknem nyolcszáz éves, a *pógár* használata pedig a 16. század közepétől ismert. A másik változat a latin *civil* szóból ered. Ebből származott a hosszú ékezzel írt *cívís* szavunk, amely – például Debrecen mintájára – *parasztpolgárt* jelöl. Egy adott helység polgári előljárói közé taroztak az ugyancsak latin szóból eredő *virilisták*, akik a lakókörzetükben a legtöbb adót fizették, és ezen a címen a tanács tagjaivá váltak, így beleszólásuk volt településük életébe.

A polgárra több gúnynév, illetve elmarasztaló név is tapadt. Itt kettőt említek. Egyik a szocializmusban a *filiszter* lett, amely a német nyelvből származik, és *kispolgárt*, *nyárspolgárt* jelent. Az ismert ballagási dalt az 1950-es években csak úgy volt szabad elénekelni, ha a „*filiszter leszek magam is*” sort így fordították el: „*dolgozó leszek magam is*”. A másik szavunk az egész világon elterjedt, ahol népcsoportok gazdálkodásból élnek. Ezt a gúnynevet a feltörekedett rétegek adták a polgári sorból lemaradottaknak. Az USA-ban például *redneck*, azaz a naptól cserzett, *vörösnyakú*, vagyis a mezőn szorgoskodó, legegyszerűbb ember csúfneve, akit mi *sültparaszt*nak mondunk. Ezek közös meghatározása szerte a lakott kontinenseken: „*a kifinomultság teljes hiánya*”.

Mai „redneck”-ek az USA-ban, jellemző környezetben

A baj akkor kezdődik, amikor egész társadalmi osztály, réteg kerül pellengérré, és ezért nemcsak szégyenkeznie kell, hanem társadalmi hátrányt, sőt üldöztetést is szenved. Ilyen volt a szocializmusban maga a polgár, vagy az *úr* még annak a „puha diktatúra” alatti időszakában is. Aki előveszi „A magyar nyelv értelmező szótára” 1966-os kiadását, a polgár szó alatt ilyen meghatározásokat talál: „*a rendszer kiváltsággal felruházott városának teljes jogú lakosa*”. Ez még nem is annyira gond, bár a „kiváltság” az akkori felfogás szerint, amely „egyenlőséget” hirdetett, nem éppen hízelgő jelző, de például a „szabad királyi város polgára” esetében még érthető, csakhogy ez a feudalizmus korszaka volt. Ugyanakkor az eredeti meghatározás így kezdődik: „...*állampolgár, adófizető. A »harmadik réteg tagja«, amely a francia forradalom idején tört előre, kezdetben haladó, az imperializmus alatt az ipari proletariátust kizsákmányoló, reakciós uralkodó, a hanyatló burzsoá tagja.*”

Ez az MTA Nyelvtudományi Intézetének akkori egyes munkatársai által „szentesített szöveg” fölött egy 56 utáni megtorlás vérbírói ítélethirdetésével. Korábban már a *kulák* szónál is leírtam, hogy milyen nagy baj, amikor az egyenlőségjelek, nem az egyenlő értékek közé kerülnek, és a meghatározásokat torz ideológiák szülik. Így ferdült el a polgár fogalma is az *osztályharc* meghirdetését követően.

Azt már az 1960-as években a szociográfus szépírók, illetve Márkus István szociológus megfogalmazták, hogy „népünk életében akkora változás, mint amelyet 1945 után, a szocialista életformára való áttérés okozott, a honfoglalás, letelepedés és államalapítás óta nem történt.” Az 1980-as évek második felétől, amikor kiderült, hogy a szocializmus is új polgárt termelt ki, „...*a mezőgazdasági kisüzemekben folyó termelés értelmezéséhez, másrészt a polgárosodás mint történelmi folyamat tárgyalásához...*” történészek, szociológusok, politológusok és néprajzkutatók országos vitákat rendeztek, amelyek könyvek, tanulmányok formájában jelentek meg. Ezek kivonatából kiváló összefoglaló jelent meg a Világhálón, például Csíke András, Komoróczy György és mások tollából. Érdemes ezekben tallózni.

Arra a kérdésre, hogy ki a polgár, Komoróczy leírta, hogy „*A monarchiákban a nemesi rendhez nem tartozó városlakó: értelmiségi, vállalkozó, iparos, kereskedő. Belőlük áll az úgynevezett középosztály... [amely] magasabb műveltséggel rendelkezik és társadalmi szokásai kifinomultabbak... A fejlett polgári társadalom jellemzői: anyagi jólét, kultúra, civilizáció.*” Hozzá teszem, ezekért a javakért a polgár alaposan meg is dolgozott, mire elérte. Ahol a feudalizmusban nem volt főnemesség, és a kismemesek is munkából éltek, a mezővárosi polgárság vált a közösség *elitrétegévé*. A klasszikus értelemben vett polgárnak fontos a *tartalékképzés* – számára ez az életben maradás esélyét biztosítja –, és nem a kiszolgáltatottsággal együtt járó, máról holnapra élés. Amikor 1974-ben megjelent a „Hódmezővásárhely jelesei”, ebben a szerzők 111 embert mutattak be. Közülük mindössze 10 fő, aki szorosan véve nem tartozik a korábbi értelemben vett polgárok közé.

Jómódú polgárok egykori asztaltársasága Hódmezővásárhelyen

A francia forradalom három vágyálmot repített világgá, amelyet a nyugati polgárság zászlajára tűzött, és valamennyien máig szeretnék megvalósítani: *szabadság, egyenlőség, testvériség*. Ez a szép álmom egy dologgal nem számolt, az emberi lélek alapvető tulajdonságával, a magántulajdonnal, mint vagyonnal az értékével, amely – amíg ember lesz a földön – mindig hajtóerőt képez. Azért vált előbb Nagy Britannia, majd az USA világhatalommá, mivel polgárai számára teret engedett a szabad magánvagyon gyarapításához. Itt bukott meg a szocializmus, mint ideológia és államforma egyaránt, hogy a közös állami, illetve szövetkezeti létet erőltette, miközben igyekezett társadalmi pozícióban és anyagi megbecsülésben egyenlőséget tenni például egy professzor és az utcaseprő közé.

Csak hogy az emberi lélek előre kiszámítható volna, ha hozzáértéssel figyelik. Megjelent az állam *redisztributív, azaz újraelosztó* tevékenysége. Rövid ideig nem is okozott gondot, amíg volt mit szétosztani: mindazt elherdálni, amit korábban a polgár megtermelt és létrehozott. A baj akkor kezdődött, amikor mindent fölélünk, és az újratermelés ezt nem tudta kiegyensúlyozni, a polgári tartalékképzésről már nem is beszélünk! Ezért is nőtt és nő ma is a posztkommunista társadalmakban az eladósodás.

Hogyan alakult át az akkor még vezető termelési ágazatunk, a mezőgazdaság osztálytagozódása? Szelényi Iván és Juhász Pál kutatók szerint két lehetőség volt: a *proletarizálódás* és a *káderré válás*. Szövetkezetekben, állami gazdaságokban az egykori magángazdálkodókból *mezőgazdasági munkás* vált, akiket beállítottak a termelés egyik szűk szeletébe, és fogalmuk sem volt arról, hogy mi történik az egész gazdaságban. Ők idős koruk miatt gyorsan kiestek a szocialista agrártermelésből. Azok a fiatalok, akik maradtak, az átfogó gazdálkodást már nem tanulták meg. Amikor a kárpótlás során visszaigényelték szüleik birtokát, kiderült, hogy azon képtelenek megélni. A káderek viszont csakhamar rájöttek, hogyan lehet ügyeskedve fennmaradni – belőlük termelődött ki a *szocialista polgár* egyik része –, akik a közös vagyont a „privatizáció” során átmentették magántőkéjüké. (A nép őket csúfolja a *zöldbáró, vörösbáró* megjelöléssel.)

Szelényi írta: „*A Szocialista vállalkozók főhőse a kispolgárosodó magyar paraszt és munkás: azok a kisemberek, akik a kommunizmus négy évtizede alatt kitalálták, hogy az állami újraelosztó gazdaság vasabroncsában hogyan tudnak maguknak életteret teremteni, s évtizedek lassú aknamunkájával*” – a könyvében ezt »csendes, alulról jövő forradalomnak« nevezte – „*hogyan tudják felbomlasztani az államszocializmus társadalmi és gazdasági rendszerét.*”

A közös vagyon a rendszerváltás előtt tehát „átrétegződött” az újdonsült szocialista polgárhoz. Ezt követően is – éppen a meggazdagodásukat és az összeköttetéseiket felhasználva –, a privatizációval és üzleteléssel újabb tőkefelhalmozást értek el. Amikor Antall József kormánya a már kész tényekkel nem számolva, ezektől a *vörösbáróktól* elkülönülve, egy régen megszűnt polgári, „úri”, pontosabban „uram-bátyám világot” igyekezett visszaálmodni, nem számolt azzal – és a bukásuk egyik fontos oka ez volt –, hogy van egy régi mondás, ami szerint „aki fizet, az pötyögtet”. Akinél a vagyon, ott a hatalom. Ugyanakkor cselekedetükkel éppen azok bizonyították a magántőke és a polgári lét jogosultságát, akik korábban hivatalból ennek ellenkezőjét hirdették, sőt üldözték azt. Ma ők a sikeres vállalkozók. Nálunk most zajlik az a folyamat, amelyet Steinbeck a két világháború közötti USA vagyonátalakulásáról világhírű könyveiben megírta: „a nagy halak megeszik a kishalakat”, és ha tetszik, ha nem a tőke uralkodik.

A polgár a vagyonát már nem birtokba, hanem fedezettel rendelkező pénzbe mérte. Hol van már a régi földéhség, de a pénzéhség erősödik! A fedezet évszázadok óta a drágakő és a nemesfém. E polgári valutarend alól az egykori szocialista országok sem mentesültek. Vagyonuk, az eladósodás mértéke szerint, szintén a nemzetközi bankok páncéltermeiben, aranyrudak formájában cserélt gazdát, és ez minden kultúrállamra máig érvényes. Ma pénzért akár az országot eladhatod, és másikat vehetsz helyette. A polgári társadalom sem hibátlan. Olyan, akár a házasság, de még egyik helyett sem találtak ki jobbat! Térjünk vissza a honi jelenbe.

Juhász Pál így fogalmazott: „*A mai korban az ideális vállalkozó nem úgy gondolkodik, hogy egy közösségben hogyan lehet fontos, hogy egy adott közösség számára hogyan tudja felmutatni magát, hanem számára a gazdálkodás öncél. Azt keresi, hogy hol találja meg azt a kapcsolatot, ahová tovább tud terjeszkedni. Ezért a modern értelemben vett polgár kikerüli a kialakult közösségeket, és másfajtaikat keres, illetve újakat teremt magának.*”

A legnagyobb gond ott van, hogy a régi polgár a középrétegbeli embert jelölte. Ma már a „menő új polgár” nem is milliókban, hanem milliárdokban gondolkodik és gazdálkodik. Elszakadt a középosztálytól. Egy új polgári réteg épül ki, amely hol van már az elvhűségtől, a népben, nemzetben való gondolkodástól, a francia forradalom három naiv téziséből; vagy azoktól a szocialista elképzelésektől, amelyekért Szántó Kovácsék még börtönt és vérdíjazatot vállaltak? Az új polgár vállalkozóként most termeli ki az új proletárt, a munkanélküliséggel a nincstelen tömeget. Kevesen vannak a településüket segítő, a szegényeket gyámolító polgárok. Vége az úri

viselkedésnek, a kialakult társadalmi értékek megbecsülésének és újabbak elősegítésének. Helyette e feltörekvő „új polgár” számára a jóléti politizálás, a minél gyorsabban történő meggazdagodás, és a megosztott politikai erőviszonyok között, változatlanul a hatalom élvezése a fő feladat. Ez már nem polgárosodás, hanem a *vadkapitalizmus* térhódítása. Csite András meg is állapítja, hogy *„...fogalmi csúsztatás lenne a piacrendszer kiépülését polgárosodásként értelmezni...”* Akkor mi történik velünk?

Olvassunk csak bele Hankiss Elemérnek, a liberális gondolkodású, szociológusnak a „Replika” által szervezett vitaanyagába: *„Az új burzsoázia a volt pártoligarchia és a központi állami bürokrácia fiatalabb nemzedékeinek legdinamikusabb tagjaiból, a vállalati és szövetkezeti menedzserek és vezető szakkáderek vállalkozó szellemű tagjaiból, valamint a magukat saját erejükből felverekedő közép- és majdani nagyvállalkozókból rekrutálódik. Az új politikai elit tagjai pedig a jobb módú, közép- vagy magas foglalkozási státuszú, viszonylag magasabb műveltségű rétegekből kerülnek ki.”* Csite írta erről: *„Hankiss szerint a rendszerváltás során az új gazdasági és politikai elitpozíciókat nem a szocialista polgárosodás főhősei szerzik meg – nem közülük rekrutálódik a magyar polgárság, hanem a korábbi káderek, vállalkozók, értelmiségiek polgárrá váló köreiből.”*

Ezt a társadalmi folyamatot Csite András remekül összegezte egyetlen mondatban: *„Napjaink főszereplőjévé – a háztájizó vidékiek, majd a »makkoscipős, zöldzakós, fehérszoknis« vállalkozók után – a menedzserek és bankárok váltak.”*

Ezek után – számolva azzal, miszerint a középosztályunkat fölszámolták, természetes úton elhaltak, illetve a maradék elgyöngült – ne várják tőlem, hogy pontosan meg tudom fogalmazni, ki ma a polgár, de azt igen, hogy ki lehet! **Mindazok, akik szeretik hazájukat, városukat, ezekért tehetségük, illetve lehetőségeik szerint dolgoznak, és a többség által elfogadott, a felemelkedést szolgáló társadalmi, erkölcsi, etikai normák szerint élnek.**

Akik végigolvasták a társadalmi tényfeltárást, azok elé egy igen szomorú hazai kép vetült. Szinte beleborzong az ember, hová jutott a társadalmunk. Reménysugarat ad számunkra dr. Lázár János polgármester, országgyűlési képviselő azon szándéka, hogy legalább Hódmezővásárhelyből közös akarattal próbáljunk meg egy olyan várost kialakítani, amely a középosztályt megerősíti, az egykori polgárság haladó és időtálló értékeit föleleveníti, illetve embertelenné vált korunkban az *emberséget* állítja követendő példaként. Szerencsére sok ilyen érték volt egykori mezővárosunkban. Lapunk e rovatában a következő számokban ezekről, az értékekről, és a mindezt egykor hordozó polgárokról írok.

2

A KÖZÉPOSZTÁLYBELI „ÚR” ÉS ETIKÁJA

A polgári társadalomban az *úr* szó nem a feljebbvalót jelentette, hanem a férfi nemnek a régies megfogalmazása volt. Az „úri szabó”, vagy az „úri fodrász” a férfiaknak dolgozó iparos megkülönböztetését tükrözte. Ugyancsak nem tévesztendő össze a feudalizmusban használt úr kifejezéssel, amely elsősorban a földesurat, a főpapokat és a hivatalos viselő nemeseket címkézte. Már a két világháború között hangsúlyossá vált az a fajta rangkorság, amelyet a *dzsentri*, mint jelzőket megkülönböztetésül igényelt, nevezetesen a „méltóságos, kegyelmes, excellenciás” (utóbbi jelentése: kiválóság, főméltóság), amelyek a polgárból kivált felső, arisztokrata réteget jellemezték. (Később már olyanok is bitorolták, akiknek semmi közük sem volt e felső réteghez.) Példáink nem róluk szólnak!

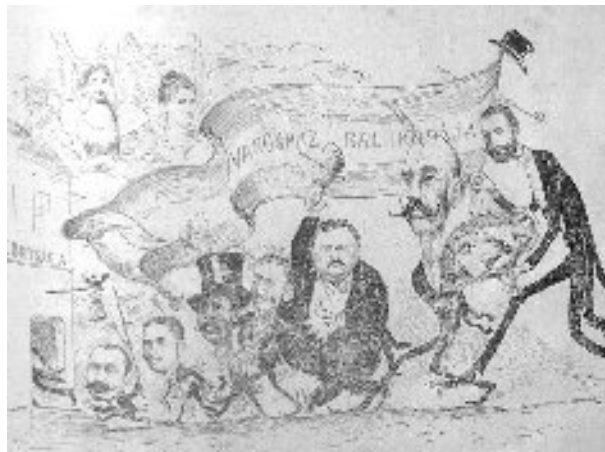
A polgári társadalomban az „úr” mint társadalmi csoport a középosztálybeli réteget tükrözte: értelmiségieket, kistisztviselőket, a tiszti kar táborszereplőinek alatti részét, a papságot a megyéspüspökökkel bezáróan, iparosokat, kereskedőket, kisvállalkozókat és a parasztpolgárságot. Megyéspüspöki rangot a szorgalma, illetve tudása révén a nép egyszerű fia, akár a sok gyermekes munkás család sarja is elérhette – ahogy éppen városunk esetében volt erre példa –, és nem kellett neki nemesnek születni.

Az élclap fejléce

A bakon Baksa Lajos polgármester, a saroglyában Nagy Sándor városi főkapitány ül

A 19. század végi Karikás két lappéldányának borítóján a korabeli polgárok karikatúráival.

Milyen etikai normák alapján éltek a polgárok? Az első és legfontosabb volt a *fedhetetlen előélet*. Ez nemcsak a büntetlenséget jelentette, hanem a *tiszta életvitelt* is. Ehhez tartozott a *megbízhatóság* családdal, munkahellyel, közösséggel szemben. A házasság egy életre szól, és az első komolyabb nézeteltérés után nem indítottak válópert. Édesanyám és húga az Andrassy utcán, Mészáros Mátyás és Bak Rózsa női szabóságában varrónőként dolgozott. Elmondták, hogy rendkívüli, sürgős munka gyakran előfordult. A feladat elvégzését mindig vállalták. Elképzelhetetlen volt, hogy a ruha a megbeszélte időre ne készült volna el. Az iparos szava szent volt. Aki az ígéretét nem teljesítette, magát zárta ki az iparostársadalomból. Póka László városi rendőrkapitány korhely, léha ember volt. Pazarlásai során annyi adósságot halmozott föl, hogy fizetéseképtelenné vált. Úri becsületét veszítve, főbe lőtte magát.

A polgár nem tévesztette össze a szabadságot a szabadossággal, az erkölcsöt nem korlátozta a szexuális viselkedésre. Igaz a mondás: „*Amit szabad Jupiternek, azt nem szabad az ökörmek.*” Ezen nem bosszankodni kell. Tedd magad értékessé, hogy ne légy megalázott vagy mihaszna. Xenophon szerint az ember *Fenség*. Ne süllyedj le emberi mivoltodból, hanem élj *Emberként*, akkor mindenki által megbecsült polgár, ha úgy tetszik, „Jupiter” lehetsz!

A polgár *viselkedése* alapvető volt. Elvárták tőle az udvariasságot, mások megbecsülését, a jó modort, az idősek, nők, gyerekek, kiszolgáltatottak segítségét, és a társadalmi, egyházi karitatív munkát. Fontos volt az öltözködés, a külső megjelenés. Ehhez legalább három váltás ruhát kellett tartani. Kellott egy munkaruha, amely az adott feladat végzéséhez igazodott. A kereskedő és az iparos reggelenként felkötötte maga elé a hosszú kötőt, a tisztviselő felhúzta kabátjára a könyökvédőt. Volt otthoni ruhája, amelyet akkor vett föl, ha kimosakodott a munkából és családja között pihent, vagy tevékenykedett. Amikor vendéget várt vagy az utcára lépett, nem lehetett ápolatlan. A férfiaknak kötelessége volt minden nap borotválkozni, kéthetente hajukon fazont igazítani, havonta nyíratkozni. A nők naponta ápták magukat, különösen a hosszú hajat viselők. Amikor templomba, szórakozó helyre vagy társaságba mentek, fölvték az ünneplő ruhájukat. Ennek ünneplésnek kellett lenni, amelyet férfiaknál a sötét, többnyire fekete öltöny és cipő, keménykalap vagy nyúlszörkalap, a hosszú színes nyakkendő, vagy fekete csokornyakkendő képviselt, a mellényben zsebóra, ezüstláncal élénkítve. A nők koruknak és az alkalomnak megfelelően sötét, vagy világos színű, többnyire hosszú ruhába öltözködtek, majd divattá vált a fél rövid szoknya, illetve a kiskosztüm. Kerültek mindent, ami kihívó volt: a túlóltözöttséget, a túlhajtott sminket vagy ékszerezést. Senki se higgye, hogy nem haladtak a divattal, csak ez lassabban változott, mint korunkban. Akkor még nem létezett fogyasztói társadalom, hogy havonta más ruhát viseljenek, és a „lelamolt göncöt” a szemébe vessék, mert egyébként sem javítható. Arról nem is beszélve, hogy abban az időben a polgári ruhadarab jó minőségű anyagból és igényesen készült.

Finkestein divatterve az úri
nő számára 1891–92-ből

Középkorú férfi és fiatal nő öltözködése
Vásárhelyen, a 20. század elején

A nyilvános helyeken az úri viselkedéshez hozzátartozott a választékos öltözködés, amely bálban, színházban, moziban azt is kifejezte, hogy megbecsülték az ott jelenlévő többi társukat, és azoknak a munkáját, akik a rendezvény megvalósításán dolgoztak, illetve a színpadon szerepeltek. Iskolába, hivatalba egyetlen ott dolgozó, de még a diákok sem mehettek be rossz öltözetbe.

Természetesen minden társadalmi réteg, osztály kitermeli a saját görbe tükrét. Ilyenek voltak a *ficsúrok*, *gigerlik*. Őket a közösség vagy megnevelte, majd érett fejjel fölvettek a társadalmi érintkezés kívánt formáit, vagy lecsúsztak, és a csoportjukból kikerültek. Olyan helyekre, mint a Magyar Állami Operaházba, vagy a Nemzeti Színházba megfelelő viselet nélkül be sem lehetett lépni. Természetes volt, hogy a vidéki polgárság is ezt az utat követte. Vásárhelyen a Nyári Színkörbe (Faszínházba), Úri Kaszinóba, Fekete Sasba, bizonyos alkalmakkor a Vigadóba készülődve, ünneplőbe öltöztek. Ez a tisztelet az Isten házának is kijárt.

Előadásra várók a Nyári Színkör (Faszínház) mellett 1907-ben
(A kép jobb szélén Kalmár János rostagyáros látható)

Hódmezővásárhelyen, félévszázad során a Fekete Sas nagytermében megrendezett gazdabál volt a legrangosabb. Egy-egy középparaszt bálánya ruhája gyakran 1-3 hold föld árába is belekerült, de az asszony megjelenése, a bálban viselt szerepe és az ottani viselkedése meghatározta a bál ünnepélyességét, illetve méltóságát.

Gazdabáli meghívó és egy bálanya díszmagyarban

A gazdapolgár városi házában meglátszott a polgárosodás. A lakóépületet nem végig kifelé építették, hanem az utcáfrontra kifordították. Akár a többi polgár háza, égetett, színezett téglával volt kirakva, gyakran majolika csempével díszítve, redőnyös, vagy palettás ikerablakokkal ellátva. Vastag, tömör, kétszárnyú fakapuja, asztalos mérműves, illetve esztergályozott fabábus díszítéssel az épület egyharmada és kétharmada közötti elrendezésben, ún. *szárazbejárással* készült. A kisebb részben a tanyáról hazajött családtagok szállásolták el magukat, a nagyobb felében a civis gazda lakott. A főépület alatt pince húzódott, a padlása emelt fedélszékes volt, a földem feletti szellőzőnyílásokkal, ezeken díszrácsosattal, hogy az itt tárolt termény szellőzzön. Ezek voltak a külső meghatározó jelek. Belülről tükröződött, hogy az itt lakók egyik lábbal a hagyományos paraszti kultúrába gyökereztek, másikkal a polgárosodásba léptek. A konyhában, kamrában még ott voltak a régi parasztbútorok, egykori használati tárgyak, a folyósón a bekeretezett oklevelek az állattenyésztésben elért eredmények elismeréseként. A lakószoba már hajópadlós, később parkettás volt. Benne – akár a többi polgárszobában – volt könyvespolc, vitrin porcelán nippekkal, a falakon nagy fekete lakk-, vagy aranykeretben az esküvői fényképük, és az elhalt szülők képei, illetve történelmi nagyjaink, elsősorban Rákóczinak, Kossuthnak, az aradi vértanúknak nyomdai úton sokszorosított és színezett műnyomatai. A csipketerítővel letakart zongora is megjelent, többnyire, mint státuszsztimbólum.

Középbirtokos gazda háza

Parasztpolgár háza

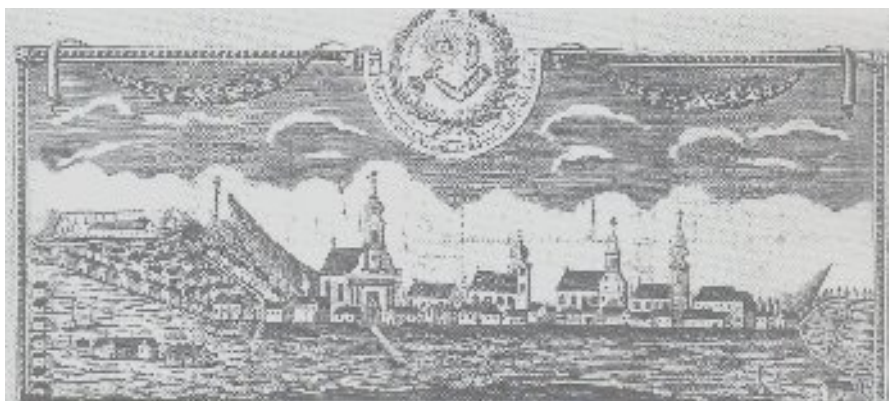

A lebontott Kaszap u. páratlan oldalán lévő polgári házak
(Felletár László felvétele)

A cívis egyik, vagy több gyermekét taníttatta. Közülük váltak a 19. század utolsó két évtizedétől kezdve a város első paraszti származású értelmiségei. Ők a polgári társaságokba kerülve, a többi társadalmi réteg szemléletét is fölvtették, és sikeresen befolyásolva, átformálták a gazdálkodás, földszeretetet iránt. Még az olyan nem itt született, de nálunk letelepült polgári család is földet vásárolt, mint Bakay Lajos. Agysebész professzor fia Budapestről visszajárt kishomoki birtokára, ahol csónakázó tavat létesített. Ezek helyi értékteremtő és országnemesítő egymásra hatások voltak, amelyeknek a 21. századra már csak emlékük maradt.

3

A POLGÁROSODÁS KEZDETEI VÁROSUNKBAN

A polgárosodó Vásárhely látképe a 19. század elején, a Hód-tóval,
a kovácsok céhleveléről, a Nagy Sziget felől

A középszintű mezővárosok közül kevés büszkélkedhet azzal, hogy már a francia forradalom időszakától kialakuló polgársággal rendelkezett. Hódmezővásárhely ezek közé tartozott. Nem akármilyen polgárok gyűltek itt össze, illetve alakultak ki helyben. Munkásságuk fő időszakát tekintve, a reformkorból három kiváló polgárelődünket említem meg.

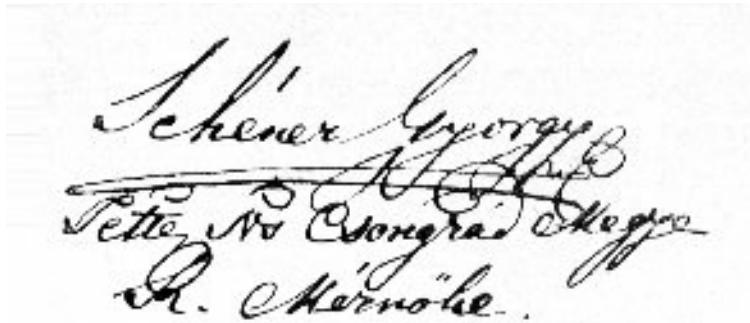
Elsőnek **Abai Nagy Ferencet**, aki ügyvédből lett városunk jegyzője, majd megyei főügyész és táblabíró, ill. a vásárhelyi református egyház főkurátora, majd az egyházkerület törvénybírja. Hegyiné Csernus Judit azt írta róla, hogy 1803-ban házasságot kötött Dombrádi Nagy Gergely jómódú, helyi gazda lányával, akivel élete végéig a Kaszap utca 15. számú házban lakott. Franciából több színművet lefordított, amelyeket városunkban 1820–1830 között színjátszók adtak elő. Amikor a Magyar Színjátszó Társaság részére üdvözlőbeszédet írt, „*a nemzeti hagyományok ápolását és a nemzeti kultúra felkarolásának fontosságát*” hangsúlyozta. 1819-ben Hódmezővásárhelyről ő adta ki az első tudományos igényű leírást. Segítette az Ógimnázium megépítését. A katolikus plébánossal 1833-ban „olvasótársaságot” alapított, amelyet könyvadománnyal támogatott. Ez az olvasóköri mozgalom egyik előfutára volt. Szorgalmazta a gazdálkodó élet, főleg a lónemesítés előmozdítását és egy kórház építését.

Abai Nagy Ferenc
(1777–1846)

Schéner György 1820-ban földmérő, megyei tisztviselő, mérnöki diplomával került Vásárhelyre, és feleségül vette Abai Nagy Ferenc lányát. 1840–1842 között felmérte az egész vásárhelyi nagy határt, majd a Mindszentit. Beszélt latinul, németül, franciául és angolul. Makó Imre elbeszélte róla, hogy 1818-ban német nyelvből magyarra ültette Shakespeare Makrancos hölgységét, amelyet a Kolozsvári Nemzeti Színház többször műsorára tűzött. „*Tevékenyen*

bekapcsolódott a műveltebb polgárság által meghatározott helyi társas életbe.” 1845-ben az egyik alapítója volt a Kaszinónak – és nyugodtan írhatom – az olvasóköri másikkal együtt, a Hódmezővásárhelyi Körnek, míg a Kereskedelmi Egyletnek és a Lámpaegyletnek elnöke. A szabadságharcban a Délvidékre betörő szerbek ellen önkéntes nemzetőr csapatban szolgált, és korai halálát is az itt szerzett betegsége okozta. 1849-ben a vármegye első számvevőjévé választották. Birtokán mintaszerű gazdálkodást folytatott, különösen a nemesített gyümölcsfák és növényritkaságok népszerűsítésében jeleskedett.

Schéner György aláírása (Portréja nem maradt)
(1791–1849)

Dus József vásárhelyi családfáját a tatárjárás idejéig tudta visszavezetni. Apja igazságkereső volt, aki Bécsben is eljutott a királyig, és radikális változást sürgető elvei miatt ötször ült börtönben. Egyik fia, **István** kiszombori földbirtokos, aki elfogta a vásárhelyi Szabó „gyerököket”, a hírhedt betyárokat. József fia Vásárhelyen született, itt végzett gimnáziumot, majd könyvkötőnek tanult. Ezt követően a kor szokása szerint vándorútra indult. Szeremlei szerint *„...eleintén a magyar hazában, majd négy éven keresztül Cseh-, Német- és Helvétországban s Hollandiában vándorolt, mindenütt gyalog, s szakmájában annyira kiképezte magát, hogy a hessen-kasseli udvari könyvkötészetben művezetőként állandósítani akarták.”* Dus nem csábult el. Hazatért szülővárosába, és a mai Szent Antal–Mária Valéria utca sarkán könyvkötőjét nyitott. Műhelyében könyveket is árult, így – Kőszegfalvi Ferenc megfogalmazásában – *„...a világlátott, tapasztalt mester műhelye a műveltebb közönség találkozóhelyévé is vált.”* Baráti körébe tartozott Kovács Ferenc országgyűlési képviselő és Szabó Mihály, az 1848-as polgármester. Munkatársként segítette Jeney Imrét, aki kiadta az *„Emlényke”* című első helyi lapot. Dus a szabadságharc alatt városi alkapitány, majd nemzetőr százados, utána református presbiter és gondnok. *„A nemes jellemű, nagyműveltségű polgár az egész város közönsége előtt osztatlan népszerűségnek örvendett, köztiszteltben állt.”*

Dus József

(1811–1902)

A sok értékes vásárhelyi polgár közül a 19. század első feléből kiemelve e három személyiséget, a tanult szakmájuk szerint ügyvéd, mérnök és könyvkötő mester volt. Egy-egy humán és természettudományos pályán érvényesülő értelmiségi, illetve egy iparos. Ami a tevékenységükben közös volt, az a polgári értéküket képviselte. Vegyük sorra:

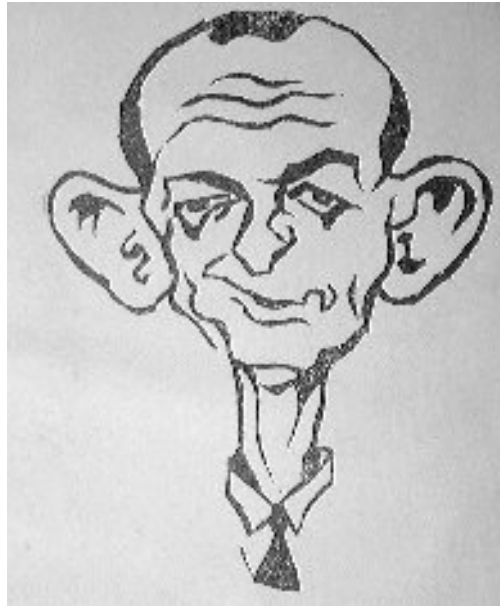
A tanult szakmájukat magas fokon művelték. Munkásságuk révén örökre beírták nevüket városunk, sőt országunk történetébe.

Közéleti szerepkört, úgy is írhatnám, hogy díjazás nélküli közösségi, társadalmi munkát vállaltak. Ebben mind a politikai szereplés, mind a hazájukért tevőleges, fegyveres védelem is megnyilatkozott. Jó magyarok voltak, akik nem szégyellték a magyarságukat.

Kiderült, hogy valamennyien több európai nyelven beszéltek. Volt, aki szépirodalmi szintű műfordításra is képes volt. Nem véletlen, hogy Abai Nagy és Schéner a hazai magyar nyelvű színjátszást támogatták. Abai meg is fogalmazta, hogy a nemzeti hagyományok és kultúra felkarolásán fáradozik.

Országot, világot látott emberek voltak, akik más kultúrák, több település értékeit ismerték meg és hozták magukkal Vásárhelyre.

Amit tudtak, átadták a környezetükben élőknek. Nemcsak a szakmájukban alkottak maradandót, hanem kedvelt időöltésük, ma úgy mondanánk, hogy hobbijuk is volt, amellyel szintén példát mutattak. Dus műhelye olyan intellektuális találkozóhely lehetett, mint évszázaddal később Galyasi Miklós kiváló költő, művészettörténész és múzeumigazgató egykori, Kinizsi utcai „Műverme”.

Dr. Galyasi Miklós
(Sostarics Lajos karikatúrái)

Az épített, a kézzel teremtett, és a humán környezetüket szorgosan formálták, utóbbit nevelték és tanították.

Hittel élő, az egyházukat szerető, abban feladatot vállaló emberek voltak. Nekik nem kellett magyarázni, hogy *hit nélkül nincs értelmes emberi élet*.

Több gyermeket neveltek föl a család, a város és a haza javára. A családi életük tiszta, erkölcsös volt.

A földet tisztelték és becsülték. Hivatásos munkájuk mellett gazdálkodtak, és abban is eredményeket értek el.

A más vidéken született, de itt letelepedett emberek azért tudtak gyökeret verni, mert városunkban megéreztek azt a páratlan szellemiséget, a táj és a nép egyéni, rokonszenves vonásait, amely „Vásárhely-függővé” tette őket. Úgy tudtak asszimilálódni, hogy *vásárhelyiségük* másfél évszázad múlva is példaértékű maradt.

Ha önvizsgálatba fogunk, és összehasonlítjuk az ő teljesítményüket a miénkkel, bizony kiderül, hogy a polgárrá válásunk nehéz folyamatában még hány helyen kell hiányt pótolnunk. Nem elfogadható indok, hogy „ma kiélezettebb a kenyérgüzelem, az élet rohanássá vált,

bezzeg azokban az időkben volt idő mindenre!” Az „abban az időben” küzdöttek a császári, földesúri, papi, megyei, helyi adók kifizetésével. A reformkorban a várost többször tűzvész, járvány pusztította. 1831-ben a kolera több mint kétezer ember életébe került. Nem voltak köves utak, artézi kutak, villanyvilágítás. A szegények zsíros mécses, a polgárság gyertya mellett vakoskodott. Tavasztól őszig csak „hálós ágyban” lehetett aludni, mert a tavakból, erekből, mocsarokból felhőként szálló, gyötrő szúnyogok milliárdjai lepték el a várost...

A tenni akarás, a polgárrá válás, a kultúrálódás és a civilizálódás elérése erősebb volt bennük, mint az ma az önsajnálatot és a feladást oly gyakran kinyilatkoztatók, a segélyeket és a társadalmi segítségeket keresők táborában találhatók.

*

Olvasóinkat itt kell tájékoztatnom, a polgársággal kapcsolatos két fontos fogalomról is, amelyet rendre összekevernek, illetve nem használnak megfelelően. Ez a *kultúra* és a *civilizáció* meghatározása. A kettő között jelentős különbség van. Mind a köznyelv, mind a tudományos meghatározás is olykor segít a fogalom összetévesztésében, amikor egy ország, vagy nép esetében hol kultúráról, hol ugyanazt a fogalmat értve alatta, civilizációról beszél.

Mi a kultúra?

Bővítve a sort, egy közösség, csoport, osztály, nép, nemzet által a hagyományokból, szokásokból, saját alkotásokból továbbadott, maradandó értékeket tartalmazó, a megőrzői által is jelentős értéknek elismert fogalom, amely kezdődik az anyanyelvnel, népdalnal, a nép által alkotott valamennyi tárgyi, építészeti, szellemi értéknel. Folytatódik az elismert, a magas művészetek teremtette, és a tudományok, felfedezések adta gyakorlatokkal.

Kultúránk része például a gyönyörű „ö”-zöld nyelvjárásunk, amelyet tudatosan kellene megőriznünk! (Bálint Sándor néprajztudós professzor még az egyetemi katedrán sem „mekegett”.) A kultúra kifejezője a természeti népeknél a *törzsi ház*, nálunk a tanyai parasztgazda által épített *kerekől*. Ha az óceániai szigetvilágban, egy faluközösségben a megfogott halat a tűzgödörben, pálmalevélben, forró kőn megsütnek, az a táplálkozási kultúrájuknak éppen úgy kifejezője, mintha mi a Tisza-parton, a kifogott halból bográcsunkban halászszeletet főzünk.

Vásárhelyiek mindannyian büszkék lehetünk népi kerámiánkra, bútorainkra, hímzésünkre, dalainkra éppen úgy, mint az Ótemplomra, Szent Háromság-templomra, Ógimnáziumra, Fekete Sasra stb; vagy híres festőinkre, szobrászainkra, iparművészeinkre, tudósainkra, ezek legszebb, legértékesebb alkotásaira. Fölnézhetünk az agrár-, iskola-, és sportkultúránkra, vagy az itt kialakult többféle vallás és felekezet által színesített istenhítünkre. Ezek akkor is állandóak maradnak, ha idővel változnak, fejlődnek, mert a történelem adott korban elismerte, és az utódok végérvényesen számon tartják.

Mi a civilizáció?

A társadalmi fejlődés szembeűnő, többnyire kézzel fogható, ámde mulékony értékei. Gyakran a kényelmet, a dekorációt, „gazdagéknál” a „flancot” is tükrözheti. A hagyományos társadalomban nincs közösség szakrális szimbólumok nélkül. Az út széli feszület lehet egyszerű ácsolt fakereszt, pléh Krisztus, faragott korpusz, továbbá kőből mintázott vagy öntöttvasból készült. Eddig a kultúra része, de ahogy „csicsázni” kezdik, fölösleges sallangokkal, szalagokkal, ruhadarabokkal, rikító színes festékekkel, virágfüzérékkel dekorálják, „divatossá teszik”, a lényegtől elkülönítik, és egyéni ízlésükkel civilizálják.

Mondják, hogy Róma is akkor bukott meg, amikor már nem a hadseregének ütőképességét, védelmének erejét fokozta, hanem a gazdag lakomákra, a fürdőkkel fölszerelt házak gazdagságára adott, miközben az irigy és éhező barbárok előzőnlötték. Civilizáciánk része a naponta változó informatika, szórakoztató elektronika, háztartási gépek, fürdőszoba- és lakberendezések anyagilag is elérhetetlen sora; az egyre gyorsabb gépjárművek, luxuscikkek hada, amelyeket a *globalizáció* már eleve úgy gyárt, hogy nincs nemzeti jellege, és a világ bármely lakott földrészén készülhetett. Hol vagyunk már az újjvárosi vagy csúcsi kerámiánktól, amikor a bevásárló központokban fillérekért a gyárak tucat termékét sorozatban megvásárolhatjuk, és nem sajnáljuk, ha eltört, mert már kinéztük helyette a modernebbet és a még praktikusabbat. Egyúttal ez az a pont, ahol a kultúrát a civilizáció igyekszik eltemetni.

Rajtunk, polgárokon múlik, hogy ezt a folyamatot mennyire hagyjuk eluralkodni!

4

LELKÉSZEK, PAPOK

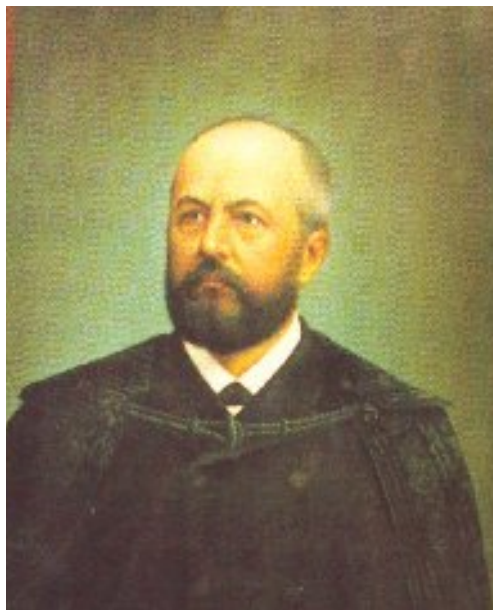
Az egyház tisztségviselőiről, különösen az egyszerű papokról, lelkészekről évszázadokon keresztül más szemlélet érvényesült, mint ami a második világháborút követően kialakult.

Bennem Kapisztrán János, vagy a Vásárhely széttelepítésének megakadályozását kikönyörgő Szőnyi Benjámint képe élt. Nemcsak a szocialista–liberális, hanem a természettudományos gondolkodás is világviszonylatban hozzájárult ahhoz, hogy az egyházak szolgáit – egyben a hívek vallási vezetőit, lelkünk gondozóit, társadalmi, fizikai gyámolítóit –, mint a nép butítóit és kizsákmányolóit emlegették.

Az egyház vezető emberének ma is modern „sámánnak” kell lenni, akinek Isten és ember, felvilág és evilág között a kapcsolatot szükséges tartani. Papnak, lelkésznek, rabbinak alapvető kötelessége a hit megtartása és erősítése a gyülekezet minden hívében. Elsősorban hit az Istenben, mert ha ez megvan, akkor a további, a polgári gondolkodás és viselkedés normáihoz elengedhetetlen hitlángolat is kiépül. Hit önmagunkban, az emberben, a családban, a ránk bízott közösségben, a munkánkban és a jövőnkben.

A példaképként itt bemutatott egyházi személyiségek városunkban valamennyien polgárok is voltak, akiket kimagasló életművükkel jeles vásárhelyiként tartunk számon. Nálunk alig van, akiket ki kellene hagyni a bemutatásból, de terjedelmi okokból itt a történelmi egyházak három jeles polgárát születési idejük sorrendjében mutatom be.

Szeremlei Császár Sámuel. A mindkét szülői ágról lelkész családból származó lelképásztor „...a reformkorban született és hat évvel a Monarchia széthullása után halt meg... A családban a kultúrát, a kemény küzdést, az erkölcsöt és az emberséget tartották legfőbb erénynek” – írta róla Kruzslíc István Gábor. A gimnáziumot Miskolcon, a református teológiát Debrecenben végezte. 1871-től Vásárhelyen lelkészkedett. Munkássága páratlan tudását dicsérte. Kiváló történész volt, aki igen széleskörű kutató- és feldolgozó munkát végzett. Több írása országos témákat ölelt föl, de jelentősebbek a Vásárhellyel kapcsolatos helytörténeti publikációi. Két kötetben megírta Magyarország Krónikáját az 1848–49-es forradalom idejéből. Foglalkozott Szőnyi Benjámint kiváló vásárhelyi lelkész elődjének munkásságával, ill. a Valláserkölc és társadalmi élet kérdéseivel 1848 óta. Megírta Hód-Mező-Vásárhely történetét és néprajzát öt kötetben, a helyi református templomok építésének történetét, a vásárhelyi Református Egyház történetét és sok-sok kiváló tanulmányt. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává fogadta. A Debreceni Egyetem díszdoktora. Közéleti szereplése is példás volt, különösen a népiskolai oktatás kérdésében képviselt haladó elveket. Az iskolaszék elnöke. Új tanyai iskolák létesítését szorgalmazta. Ellátta a főgimnázium felügyeletét. Az új gimnázium felépítésével kapcsolatban több kérvényt írt a kormányhoz. Egyházmegyei főjegyző volt, és egyházában más tisztségeket is viselt. Cikkeket írt a városban terjedő járványok leküzdéséről, ezért a városi Közegészségügyi Bizottság elnökévé választották. Vegyes templomi énekkart szervezett. A Kaszinó körében megalakult felolvasó társaság vezetőjévé vált. A Protestáns Irodalmi Társaság alapítói között találjuk. Páratlan emberi, lelkészi és tudós polgára volt Vásárhelynek. Hamvait családi kriptájában, a Kincses temető főbejárata közelében őrzik.

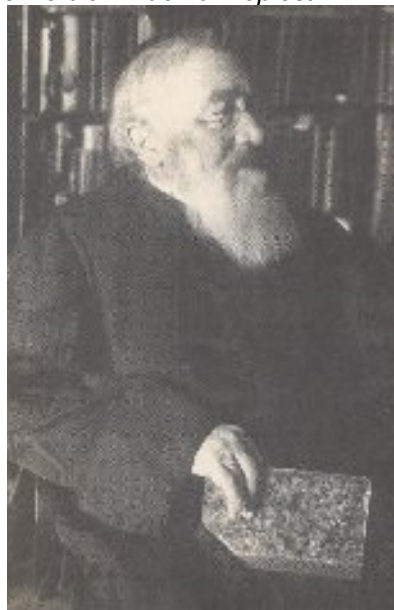

Szeremlei Császár Sámuel
(1837–1924)

Seltmann Lajos. A vásárhelyi zsidó hitközösség főbbja volt, hittudós. Előbb rabbi apja, majd Kisvárdán Weinberger rabbi kezdte meg az oktatását. Ezután Pozsonyba ment és a rabbiképzőt végezte el. Berlinben tovább képezte magát. Ezt követően előbb Szegeden vállalta a gyülekezet rabbi helyettesi állását, de a szegedi nagyárvíz menekülésre készítette. Így került Vásárhelyre, ahol 1879. júliusában főbbbivá választották. Az itt töltött első húsz év alatt német és magyar nyelven egyaránt mondott beszédet, de irodalmi szinten beszélt a hébert is. Hitoktatást végzett a vásárhelyi zsidó népiskolában, és a református főgimnáziumban. Tanulmányutakon járt Németországban, Hollandiában és Angliában. Dolgozatai jelentek meg a mainzi, hannoveri, berlini, és jeruzsálemi szaklapokban. A Magyar Zsidó Szemlének első munkatársai közé tartozott. Az óczár Haszifrusz és Hajehudi című lapokban héber nyelvű tanulmányokat írt. Jelentős önálló munkája „A nő a Talmudban”. Ugyancsak első munkatársai közé tartozott az Izraelita Magyar Irodalmi Társulatnak. Az állami polgári iskolák létesítésében jelentékeny segítséget vállalt. Működése alatt készült el a zsinagóga ma is látható épülete. Városunkban 53 évig töltötte be a rabbiszéket. *„Soha egyetlen anyagi természetű kívánságot kifejezésre nem juttatott. Félelemmel került minden ünneplést...”* – írta róla Szigeti János.

Seltmann Lajos
(1854–1932)

Idős korában

Sírköve
a zsidó temetőben

A nagy keresztény-keresztény egyházakhoz tartozó, jelentékenyen működő egyházvezetők, de a rendek feloszlása, 1945 után az egyszerű szerzetesek, apácák, diakonisszák is kivétel nélkül üldöztetést és megalázást szenvedtek. Közéjük tartozott a vásárhelyi születésű

Badalik Bertalan, későbbi veszprémi püspök is. Édesapja sokgyermekes bognármester volt. Az akkori plébános hozzásegítette, hogy szülővárosában továbbtanuljon, majd Szombathelyen érettségizett. Grazban is iskolázta magát. 1908-ban belépett a dominikánus rendbe, ahol az eredeti Sándor keresztneve helyett a Bertalant vette föl. Az első világháború kitörésének évében pappá szentelték. A következő évben már Budapesten volt plébános. Szombathelyen 5 évig, mint perjel működött. 1927-ben és 1932-ben az észak-amerikai magyarok között pasztorált. 1933-ban az osztrák-magyar rendtartomány provinciális lett. Szombathelyen rendi főiskolát, a *Julianeumot* létesítette, 1943-ban, Debrecenben rendházat alapított. Száműzetéséig Bánáss Lászlóval együtt 15 új falusi plébániát alapított, amikor már az egyház minden birtokát elveszték, és állami támogatást sem kapott. Budapesten a Rózsafüzér Társulatnak országos igazgatója. 1945-től az Actio Catholica országos elnöke, illetve a Credo férfiegylet vezetője lett. A budapesti Bazilikában közel negyedszázadon keresztül ő tartotta a nagyböjti szónoklatokat. 1949-ben XII. Pius pápa nevezte ki Veszprém püspökének. Ő volt az első, aki a Magyar Népköztársaság jóváhagyásával került püspöki székbe. 1952-ben kimondták vele a veszprémi szeminárium feloszlását. 1957-ben az állam megvonta a „működési engedélyét” és kényszerlakhelyére, házi őrizetbe Hejcére deportálták. Az ÁVH titkos iratai között 7 kötetnyi „személyi dossziéja” maradt. Hejcén sem tétlenkedett, *mariológiával* foglalkozó könyvet írt. Csak 1965-ben kapott amnesztiát, de hamvait nem engedték a veszprémi

kriptába, püspöktársai mellé helyezni, hanem hazahozták, és a római katolikus temető ravatalozó kápolnája alá temették. Később vitték Veszprémbe.

Badalik Bertalan
(1890–1965)

Milyen követendő üzenet világlík ki egyházi példaképeink életéből? Bármelyik valláshoz tartoztak, mind egyházuk, mind Vásárhely tisztelt előljáróivá és polgáraivá váltak. Felekezetük hittudósokként tartja őket számon. Szüntelenül írtak és publikáltak, hogy gondolataikkal is segítséget nyújtsanak. Közéleti szereplőkké váltak, ugyanakkor – amennyire lehetséges volt – kerültek az ünneplést. Valamennyien a közösségükért dolgoztak. Rendházak, iskolák, kórus alapításában vettek részt. Ifjúsági, női és férfi vallási egyesületeket szerveztek, vezettek. Amikor a történelem vihara tépázta őket, a vitorla vásznát letéphette hánykolódó gályájukról, de az árboc és hajótest nem süllyedt el. Papok, lelkészek, rabbik az erkölcsi élet tisztaságában és a szorgalomban, a közösségért való folyamatos lelki és fizikai munkálkodásban polgári normákat állítottak föl.

Valljuk be őszintén, a vallásosság, és vele kapcsolatban a hitközösségek látogatása attól is nagyban függ, hogy az egyház hivatott képviselője a szószékről miként tud híveihez szólni? Szüntelen ostoroz, vagy a hibáink orvoslásában segít? Mennyire megnyerő, milyen kisugárzása van, milyen a megjelenése és a családi élete? Minél kisebb a közösség, annál inkább egymásra vannak utalva, és fontos az egyházvezető példamutatása. Egyszerre kell nekik vallásuk lelket éltető szabályait betartatni, és híveiket a polgári rendbe, mint tápláló humuszba ültetni.

A VÁSÁRHELYI POLGÁR

5

ÉRTELMISÉGIK

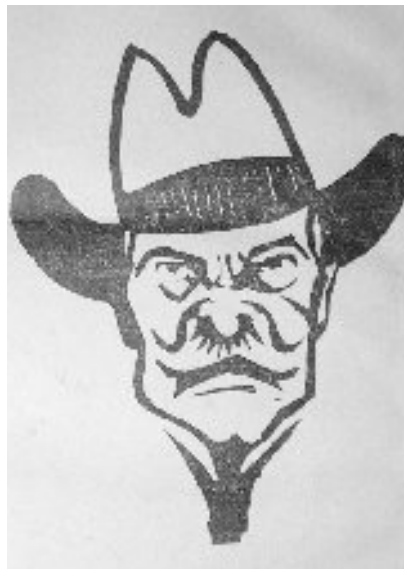
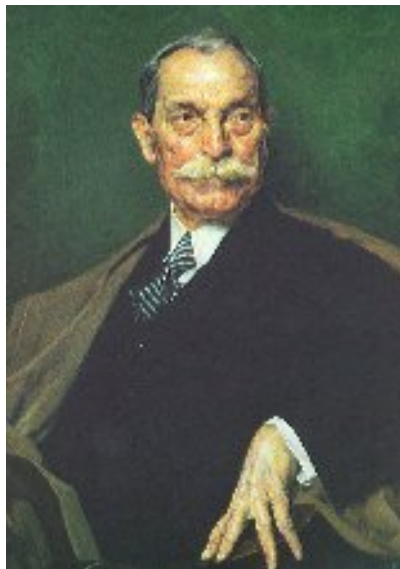
Értelmiségiek, tisztviselők és családjuk

Kovács Ferenc Vásárhelyen, régi nemes családból született, amely elszegényedett. Apja asztalosmester volt, aki fiát 5 éves korában árván hagyta. Édesanyja nehezen nevelte. Az elemi iskola után Debrecenbe került, ahol jogot végzett, és Késmárkon kezdett gyakornokoskodni. 1843-tól Klauzál Gábornak, Csongrád vármegye követének jurátusa. Az itt szerzett tapasztalatait napló formájában adta ki, amelyért 1895-től az MTA tiszteletbeli tagjának választotta. 1845-ben Csongrád vármegye jegyzője. 1848 tavaszán szülővárosának szolgabírójává választották és itt érte meg a szabadságharc elbukását, amikor visszavonult a közéletről. Részt vett a honvédtoborzásban. Gazdálkodni kezdett. Elsősorban a gyümölcsfák honosításával foglalkozott, és egész kis mintagazdaságot hozott létre. 1861-ben országgyűlési képviselőnek választották. Létrehozta az Iparegyletet. Életének egy részét az ipar, közigazdaság, vasútügy, valamint közművelési egyesületek megalakítása töltötte ki. 1867-ben alispán lett. Deák Ferenc meghitt barátja volt. 1875-ben Karancsi Dániellel létrehozták a Szabadelvű Pártot. 1881-ben ismét országgyűlési képviselő. 1848 májusában feleségül vette Küry Teréziát, aki mindenben segítő hitvese volt. Gyermekük nem született, ezért vagyonukat jótékony célokra fordították. Felsorolni is nehéz, hogyan segítették együtt a város, és a református egyház rászorulóit. 5000–5000 forintot adományoztak a református főgimnáziumnak és a szeretetháznak, ill. helyi egyházi célokra további 84.000 Ft-ot. Ők építették a Nagy Sándor utcán máig használt iskolát. Kovács Ferenc 36 éven át református presbiter, egy ciklusban főgondnok. Nem egyszer az egyetemes konvent tagja volt. Folyóiratokban hol saját, hol álnéven írt. 73 éves korában, 1895 augusztusában Tátrafüreden pihent, és váratlanul agyvérzésben halt meg. Amikor holttestét hazahozták, a korabeli sajtó így emlékezett meg a fogadtatásáról: *„Beláthatatlan nép tömeg állta végig az újtemplom előtti tértől kezdve az időházig [vasútállomásig] a Kállay [ma Bajcsy-Zs. E.] utcát...”* Kovács Ferenc városunk egyik legjelesebb polgára volt.

Kovács Ferenc
(1823–1895)

Soós István Vásárhely szülöttje, itt is halt meg csendes visszavonultságban, az Oldalkosár utcai otthonában. Vásárhely egyik polgármestere volt, aki városát fölvirágoztatta. Apja tanácsnok, majd főkapitány volt. Amikor 1880-ban a helyi református gimnáziumban érettségit tett, utána Pesten jogot tanult, majd visszajött városunkba, és a járásbírószágon gyakornokként dolgozott. 1887-től ügyvédi irodát vezetett, majd a Hódi Pál utcai házukban ügyvédi irodát nyitott. 1908-ban a város pénzügyi tanácsnoka, 13-tól főjegyző, a kulturális ügyosztály vezetője. 1918 októberében, az első világháború végén választották meg polgármesternek. A Tanácsköztársaság idején Pestre internálták és 2 hónapig börtönben élt. A román megszállás során, mivel ellenállt a város kifosztásának, 8 napi fogságot szenvedett. A zavaros történelmi helyzetekben igyekezett megakadályozni a szélsőséges kilengéseket és a bosszút. Polgármestersége alatt épült meg a Kakasszéki Szanatórium, bővült és átépült a kórház, mentőállomás létesült. Fölvette a Speyer-kölcshont, amelyből megépítette a partfürdőt és a Hódi Pál utcai bérházat. Újabb iskolák épültek, a tanyavilágban műutak. A szegényeknek ínségakadásokat juttatott, és ínségmunkát biztosított. A városban parkosítottak, utakat burkoltak. 1935-ben, 72 évesen kérte a nyugdíjazását. Kruzslicz István Gábor levéltár igazgató így jellemezte: *„Széleskörű humán műveltséggel rendelkezett, igen erős szociális érzékenység, tiszta erkölcs és aktív közéleti tevékenység jellemezte. Tisztviselők, városi polgárok bármilyen ügyben mindig bizalommal fordulhattak hozzá.”*

Soós István

(1863–1948)

(A középső Karlovszky Bertalan festménye, az utóbbi kép Sostarics Lajos karikatúrája)

Bodnár Bertalan dr. Körtvélyessy László tanár, egykori tanítványa így jellemezte: *„Példaképül lehet az ifjúság elé állítani, hiszen összességében rendelkezett mindama nemes emberi tulajdonságokkal, melyek közül a hétköznapi ember legfeljebb néhányat mondhat magáénak. A szerénység, a következetes, kitartó munka, a kifinomult közösségi szellem, jó emberismeret, embertársai irányában a szeretet és a megértés, az elesettek segítése, az önzetlenség, mind jellemző volt rá. Ez a magyarázata annak, hogy nem sok tanárember és közéleti férfi dicsekedhet azzal a megbecsüléssel, mely őt már pályafutása alatt körülvette.”* Széles tudását Nagykárolyban, Kecskeméten, Nyitrán, Vácon és végül a Kolozsvári Egyetemen szerezte meg. Természettudomány–földrajz szakos tanár, teológus és szakíró volt. 1892-ben Szeremlei Cs. Sámuel javaslatára nevezték ki a Vásárhelyi Református Főgimnázium tanárává, ahol nyugdíjazásáig, 1928-ig tanított. A tudományos munkát hatodikos diákként Hermann Ottó természettudósnál, az Ecsedi-lápon ismert meg. Behatóan foglalkozott Vác növényzetével, a Tatra-vidék élővilágával. Egyetemistaként Apáthy professzor mellett dolgozott. Nyomtatásban megjelent első nagyobb munkája a légzőszervekkel foglalkozott. Vásárhelyen megalapította és európai rangú bemutató helyé fejlesztette a gimnázium természettudományi múzeumát, amellyel a Tisza–Maros-szög növény- és állatvilágáról kívánt teljes képet nyújtani. Nyári kirándulásokon tanítványaival megismertette hazánk és a környező államok legszebb tájait, településeit. Gyakran publikált és ismeretterjesztő előadásokat tartott. Cikkei közül mintegy 150 a szakemberek körében máig ismert, sok, éppen városunkra vonatkozó, átfogó munkája kéziratban maradt. A gimnáziumi természettudományi gyűjteményt 1919-ben a román katonák, 1944 őszén a szovjet csapatok pusztították. 500 kötetes saját könyvtárát a második világháború alatt szétthordták. Ehhez a drámához járult családi tragédiája. Első házasságában meghalt a felesége és négy gyermeke. Második házasságából egy kiváló képességű fia maradt. Bodnár Bertalan a közéletben szervezte a Patronage-t, az Anya- és Csecsemővédelmet, a Stefániát, valamint a Magyar Vöröskereszt Egyletet. A vásárhelyi óvodák gondnokságát és a kereskedőtanonc iskola igazgatói tisztségét több mint 30 évig fizetés nélkül látta el.

Bodnár Bertalan

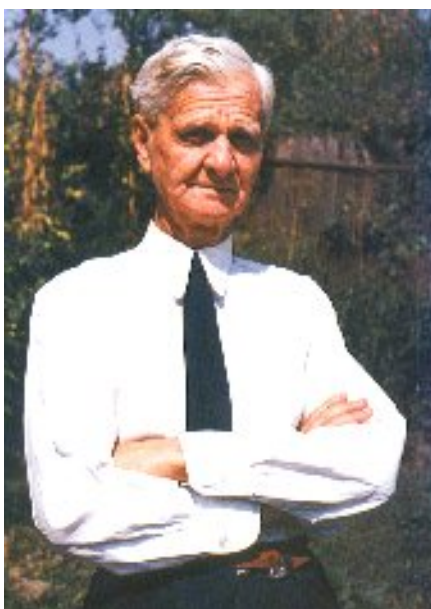
(1868–1952)

(Balra: 1927-ben, a Ref. Bethlen G. Gimnázium tanári tablóján)

Jobbra: Sostarics Lajos karikatúrája)

Ifjú Bibó Lajos családja Erdélyből származott. Apja is író és újságíró volt, aki a vásárhelyi lapokban közölte cikkeit. Vásárhelyen született fia is ezt a pályát választotta. A Református

Főgimnáziumban érettségizett. Szegeden két lapnál volt munkatárs. Itt ismerkedett össze Juhász Gyulával. Önkéntesként vett részt az első világháborúban. 1918-ban Szegedre ment vissza, és a Tűz c. újságot szerkesztette. A lap a történelmi zűrzavar martalékává vált. Ezután a Szeged és Vidéke felelős szerkesztője, majd a Virradat szerkesztője volt. 1920–1931 között Budapesten a Nemzeti Újság, 1933–1944 között a Hírlap és az Esti Újság főmunkatársa. Szépirodalmi munkássága az apja nyomdokain indult. A tanyai szegények, kubikusok, nehezen élő kisemberek életét úgy rajzolta meg, hogy Móricz Zsigmond szerint, rajta kívül senki sem tudta őket hasonló drámaisággal ábrázolni. Darvas József is elismerte, és neki köszönhető, hogy a Kádár-rezsimben kiadták „Subások” című elbeszéléskötetét, valamint az Anyám című regényének rövidített változatát. Irodalmi hőseinek megszólaltatásakor szép tájnyelvünket példaszerűen alkalmazta. A két világháború között ünnepelt író volt, akinek a színpadi műveit a Nemzeti Színház az akkor élő legnagyobb színészek előadásában mutatta be. Fizikailag látszólag gyöngye, vékony alkatú volt, de elképesztő lelki erővel rendelkezett. A gerince soha sem roppant meg. Rákosiéknak egy sort sem volt hajlandó írni. Ezzel az adott történelmi korban sajnos önmagát zárta ki a közéletből. Visszatért Vásárhelyi házába, ahol elvesztette első feleségét és napi kenyérgondokkal küzdve, nyomorban élt. „Figuráns” volt a Kultúrmérnöki Hivatalnál, és rizsarató idénymunkás a Levelényi Állami Gazdaság rizstelepein. Néhány idősebb és ifjú barát tartott ki mellette. Az 1970-es években, amikor vaksága révén már szinte magatehetetlen volt, a Magyar Televízió néhány írásából tévéfilmet mutatott be. Több mint 50 könyve jelent meg, cikkeinek pontos számát máig sem ismerjük. Méltatlanul feledjük, pedig máig ő városunk legjelesebb írója.

Bibó Lajos
(1890–1972)

Fölmerül a kérdés, mit jelentett polgári értelmiséginek lenni? Olyan mezővárosban, ahol nem volt jelentős nemesi réteg, illetve a kisenemesség gazdaságilag elszegényedett és munkát végzett, már korán beolvadt az értelmiségiek közé. Levéltári adatunk van arról is, hogy a reformkorban volt olyan nemes, aki földjén gazdálkodott, tehát a parasztság életmódját követte. A polgárosodás másik útja az volt, hogy a tehetős gazda-fiatalokból tanulással váltak jó nevű ügyvédek, mérnökök, tanárok, orvosok, a város vezető tisztségviselői, vagy változatlanul a gazdálkodásból éltek, de mint földbirtokosok a gazdaság szervezésével és ügyeinek intézésével foglalkoztak, miközben az értelmiségiek életét élték.

Az értelmiséginek kötelessége volt a karitatív tevékenység, amelyet városunkban leginkább az egyházi szervezeten belül fejtettek ki, vagy jelentősebb pénzösszegekkel segítették a város közösségét. Legfőljebb kirívó példa volt közöttük az Isten-, vallás- és egyházellenesség. Az értelmiségi polgár ünnepőbe öltözve, minden vasárnap és egyházi ünnepen egész családjával ott ült a templomában. Fennhangon énekelt, imádkozott, és végül adakozott. A szertartást követően más polgárrétegbeliekkel végigsétált a főutcán, így alakult ki a híres vásárhelyi Promenáda, amely délig a kirakatokat néző, egymással találkozó és beszélgető családokkal volt teli. Délutántól estig a fiatalok egyik találkahelyévé alakult.

Az 1930-as években megjelenő Karikás c. élcslap fejléce és egyik címlapjának karikatúrája a Kossuth téren sétáló polgárokkal

Az értelmiségi vezető-, mindenesetre húzóréteggként élt, amely után a polgárság más csoportjai is igazodtak. Idegen nyelveket tanult, de legalább a németet beszélte. Munkakörében és városában megbecsült személyiség volt. Családi gyűjteményeket gyakran hoztak létre, különösen a könyveket, művészeti alkotásokat és az antik iparművészeti darabokat kedvelték. Nemzeti és iskolai ünnepeken, színházi előadásokon, hangversenyeken, kiállítások megnyitóján, divatbemutatókon, a gazdaköri állat- és terménybemutatókon, sportviadalokon a megfelelő öltözetben rendszeresen részt vettek. Értelmiséginek lenni egyszerre jelentett hivatást, elkötelezettséget és fontolva haladást, mérsékelt, a társadalom rendjét nem háborgató változást létrehozni. Nem a *revolúciót* sürgették, hanem az *evolúciót* gyakorolták.

Nyizsnyay Gusztáv
(1829-1882)

Senki se gondolja, hogy a polgári értelmiségiek merev, rideg, számító és humortalan emberek voltak. Számtalan bohém és szórakoztató egyéniség akadott köztük, akit a társasága szeretett és ünnepelt, eltúrte csínyeit és szerette művészi tevékenységét. Utóbbiak klasszikus nagy alakja volt például Nyizsnyay Gusztáv zeneszerző is.

6 A NAGY ORVOSTRIÓ

Id. dr. Bakay Lajos a bécsi egyetemen szerezte diplomáját. Sebész és szülészorvos volt. Néhány évig még Bécsben dolgozott, majd Orosházára jött. 1877-ben Vásárhelyre költözött. Kiváló orvosi és emberi képességei, közéleti tevékenysége hatására 1888-tól haláláig, az akkor még a Serház téren működő kórház igazgatója volt. 1880-ban ő fúratta a város első artézi kútját, amely a Kossuth tér sarkán lévő háza előtt állt, ma a Cseresnyés Kollégium Szőnyi utcai homlokzatánál található. A Serház téri városi kórháznak saját költségén, 4 ezer Ft-ért fúratta a második helyi kutat. A Szántó Kovács zendülés sortűzáldozatait a helyszínen látta el. Az egykori uradalmi épületben lévő kórház mostoha körülmények között működött. Idős Szappanos Mihály tiszti főorvos úgy igyekezett Bakay Lajos kollégájának és a városának segíteni, hogy egykori tanárát, Fodor József professzort, a Budapesti Közegészségügyi Intézet megalapítóját hívta el, aki helyszíni vizsgálata alapján véleményezte a rossz körülményeket, és javaslatot tett a kijavításra, vagy egy új kórház építésére. Bakay harcosszántsággal ostromolta mind a minisztériumot, mind a városi tanácsot, hogy új kórházat építsenek, de engedélyt nem kapott rá. A vásárhelyi kórházért folytatott küzdelem áldozatává vált. 1905. január 18-án, amikor a kórház sorsát tárgyaló városi közgyűlésről igyekezett hazafelé, a városháza lépcsőin agyvérzést kapott és itt halt meg. Halála után 6 évvel a Kapitány utcában megnyílt az új kórházunk. Családjában világhírű orvosnemzedék nevelődött. Fia, ifjú Bakay Lajos a Pozsonyi, Pécsi, majd a Budapesti Sebészeti Intézet igazgató professzora, kiváló agykutató volt; a svéd Olivecrona barátja, és műtétre Bakay küldte hozzá Karinthy Frigyeset. Unokája, a harmadik Bakay Lajos, az USA egyik kiváló agysebész professzoraként néhány éve halt meg.

Id. dr. Bakay Lajos
(1845–1905)

Id. dr. Imre József. Édesapja kiváló nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár volt. József fia Budapesten végezte az egyetemet. Sebész, szülés és szemézmester képzést szerzett. 1874-ben avatták orvosdoktorrá. Tanársegédként Pesten maradt a Szemészeti Klinikán, és kellő tapasztalatokat gyűjtve, 1879-ben visszatért szülővárosába, Hódmezővásárhelyre. (Háza a mai Tornyai János Múzeum volt.) Kérésére 1884-ben szemosztályt nyitottak Vásárhelyen, amelynek 1908-ig a vezető főorvosa. Akár Bakay, ő is harcolt egy új szemkórház megépítéséért. Nagy tekintélyének és páratlan szemorvosi teljesítményének köszönhetően, hogy a Kapitány utcában, 1898-ban, nem sokkal Sissy halála előtt elkészült a 40 ágyas új szemkórház, amelyet a meggyilkolt Erzsébet királynéről neveztek el. 1909-től a kolozsvári, majd a szegedi orvosegyetem szemész tanára volt. Elsők között szerepelt, aki a szemhályogot korszerű módon műtötte. Műtéti úton sikeresen gyógyította az akkor népbetegségként elterjedt *trachomát*. Több elismerést és páratlan életutat járt be. 1925-ben a Magyar Szemorvos Társaság, majd 1926-ban az Országos Orvosszövetség elnökének választották meg. A heidelbergi szemorvos társaság tagja. 1927-ben felsőházi tag. A Vöröskereszt Érdemjel keresztjével, és az Orvosegyesület díjával tüntették ki. Fia világhírű szemész professzor volt, akinek a *szemhéj íves plasztikai műtétjét* ma is tanítják.

Id. dr. Imre József

(1851–1933)

Dr. Genersich Antal sebész, kórházigazgatóink harmadik kiváló tagja volt. Budapesten szerzett diplomát, majd ott, a II. számú Sebészeti Klinikára került. Bakay halálát követően, 1905-től kórházunk igazgatójának nevezték ki. Tovább küzdött az új kórházért, amely 1909-ben fölépült. A hasúri sebészet specialistája volt, amelynek kiváló műveléséért 1923-ban a szegedi egyetem magántanári fokozatát szerezte meg. 1928-ban egészségügyi főtanácsossá nevezték ki. Kutatásait kiterjesztette a bélrendszer, tüdő és asztmatikus betegségek sebészetére is. Eddig össze nem számlált, nagy mennyiségben tudományos cikkei jelentek meg különböző kül- és belföldi szakmai folyóiratokban. 1932-ben jelentette meg az Erzsébet Közkórház 1905–1930 Évkönyvét. Közben a kórházat szüntelenül fejlesztette. 1928-ban a régi épületre új, sebészeti emeletet építtetett. 1929-ben Kakasszéken 3 bérelt villában kórházunk új osztályát nyitotta meg, ahol 60 ágyon csont TBC-s betegeket kezeltek. Ebből fejlődött ki a későbbi szanatórium. Nem volt könnyű élete, hiszen mindkét világháborút, forradalmakat, és a világgazdasági válságot kellett neki megélni. Talán legnehezebb helyzetben a második világháború utolsó éveibe került. Városunk aktív orvosai a frontokon harcoltak, vagy lágerekben sínylődtek. Megszakítva nyugdíjas életét, visszament szeretett kórházába, hogy legyen képzett gyógyító orvosa. Itt, különösen a szovjet csapatokkal vívott harcok mindkét hadsereghez tartozó sebesültjeit műtötte, éjjel-nappal gyógyította, míg 1944 karácsony első napján túlfáradva meghalt. Életét az emberek életének megmentésére áldozta. Törékeny, kis termete óriásként magasodik ma is fölénk.

Dr. Genersich Antal
(1876–1944)

(Sostarics Lajos
karikatúrája Genersichről)

Sorolni lehetne még kiváló orvosainkat, hiszen **Heller István** és **Deutsch Béla** is a megfeszített munka áldozatává vált. Többen kiváló egyetemi tanárokká képezték magukat, mint **Szentkirályi Zsigmond**, **Kassay Dezső**, **Láng István**, **Kukán Ferenc**, **Riskó Tibor**, **Rosztóczy Ernő**, **Csillagh Ferenc**, **Winter Miklós** és mások. Valamennyiőjük életéből áll össze „az Orvosnak” mint „úrnak” és kiváló polgárnak az emberi, etikai magatartása. Vizsgáljuk a legfontosabbakat:

Dr. Szentkirályi Zsigmond
(Sostarics Lajos karikatúrái)

Dr. Deutsch Béla
(Sostarics Lajos karikatúrái)

Az orvos hivatásból vállalta foglalkozását. Kezdetben az arisztokrácia részéről lenézett szakma volt. Nem tartották magukhoz méltónak azt, aki „más testében és váladékaiban vájkál”. A felvilágosodással éppen ez váltott ki elismerést. Aki mások egészségéért és életéért annyit tesz, mint az orvos, és napszaktól, ünneptől függetlenül, mindig készen áll a segítségre, megbecsülést érdemel, amelyhez a társadalom részéről anyagi elismerésnek is társulni kell. Elképzelhetetlen volt a „hálapénz” adása, a zsebbe dugdosott, bankóval bélelt boríték, vagy természetbeli juttatás, amely korábban sértő tevékenységnek minősült volna.

A hagyományos modern orvosok szerte hazánkban mindenütt a szegények, elesettek orvosa is volt. Bakay Lajos, Deutsch Béla, Heller István és mások, ha szegény családba hívták őket gyógyítani, pénzt nem fogadtak el, gyakran még a receptet is saját zsebből kiváltva, díjtalanul kezelték betegeiket. A hálapénzt a szocializmus a felelős munka megfizetésének állami korlátozása miatt, és a betegbiztosítás értéktelenségének ellensúlyozására találta ki. Micsoda cinikus elképzelés volt, hogy ezt még meg is adóztassák!

Az orvosnak a polgári élet felszínén volt a társadalmi pozíciója. Szótartó, megbízható, a közösségért tenni képes, lelkiismeretes szakember volt. Id. dr. Ocsovszky László egykori KÖJÁL igazgató-főorvos beszélt, hogy az az egyetemi medikus, aki diákként tehette, akármilyen korhely is volt éjszaka, amikor reggel a klinikai gyakorlatán fölvette a fehér köpenyt, vele azt a magatartást is magára öltötte, amit mind az oktatói és a betegek, mind az egész társadalom elvárt tőle.

Heller István magán kapcsolatai alapján, a második világháború után, városunkba, és tudomásunk szerint az országba is először hozatott be antibiotikumot Németországból. Penicillinnel gyógyította az erre érzékeny kórokozók által halálra ítélt gyermekeket. Saját kísérletei során állított elő vakcinát, hogy a kisdedeket megóvjá az egyik súlyos gyermekbetegségtől. Nem múlt el olyan nap, hogy kétszer ne tartott volna vizitet az osztályán, és képes volt egész éjszaka a beteg ágya mellett ülni, ha annak állapota válságos volt.

Orvosnak lenni azt jelentette, hogy népének nemcsak közegészségét, testi épségét, de lelki egyensúlyát is védte. Ezt a felemelő, de hatalmas terhet úgy tudta megrokkánás nélkül, elaggott koráig viselni és végezni, hogy kikapcsolódásként humánus műveltségét fokozta, ill. kreativitását alkotó tevékenységgel is kifejezte. Közülük nagyon sokan jelentős könyvtárat gyűjtöttek, írtak, naponta szépirodalmat is olvastak, hangszeren játszottak és szobrászkodtak, festettek, még hozzá nem amatőr szinten. Dr. Soós László kortárs sebészünk újságolta, hogy boldog volt, amikor Szegeden együtt állíthatott ki professzorával, dr. Láng Imre idegsebésszel.

Ma az orvos megtépzott polgári, emberi és szakmai értékét a társadalomnak kötelessége helyreállítani, de elvárható, hogy ezért maguk az érintettek is mindent megtegyenek!

7 KÉPZŐMŰVÉSZEK

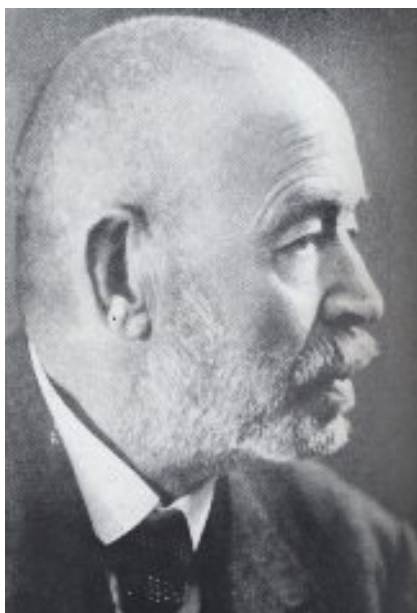
A művész, mint ember, különösen az elszigetelt vidékiek, a polgárság nehezen behatárolható rétege, hiszen valamennyi individuum. Vérmérséklete szerint küzdelmet folytat önmagával, a kortárs

művészekkel, és néha az egész társadalommal. Egységes székértáborokba még a szocializmus sem tudta őket összefogni. Galyasi Miklósnak mondta egy alkalommal Tornyai János, hogy „*a művészek olyanok, akár egy marék bolha. Ha kinyitod a tenyeredet, ahány annyifelé ugrik*”.

Volt egy „elvadult” típusa, aki „művészi értékét, zsenialitását” a polgári társadalommal való szembenállással igyekezett kifejezni. (Szándékosan elhanyagolt külső, sárdobáló, kritikus szókimondás, szakmai beképzeltség, illetlen, polgárpukkasztó viselkedés.) Többnyire nem ők alkották a művészet maradandó értékeit. A következő réteg sem tartozott a „polgári elithez”. Ők alacsony társadalmi sorból indultak, és a tehetségük, akaraterejük révén értek el kimagasló eredményeket. Ez a típus mindig morózus maradt, de nem ellenséges, és a közösségért tetterre kész. A rangos vásárhelyi művészek jelentős részben ezekhez tartoztak. Végül létezett egy, a polgárságból származó, annak értékeit megtartó réteg. Endre Béla, Rudnay Gyula, vagy Füstös Zoltán művészi teljesítménye értékálló maradt, emberi vonásaik példaértékűek.

Itt a második művésztaréghoz tartozó alkotókat mutatjuk be, akik gyakran rossz körülmények között alkottak. Nekik nehezebb volt elismertetni magukat, mint azoknak, akik pályájuk startvonalát előbből kezdhették. Számunkra éppen ezért jelentenek egyetemes polgári értéket.

Tornyai János számunkra máig a legmeghatározóbb festőművész, aki – bár Munkácsy nyomdokain indult – tehetségével saját alkotói értéket tudott teremteni. Feszültséggel teli, belső erővel mutatta be a természet által szűkmarkúan ránk hagyott életteret: a vizekkel szabdalta puszta földet és a fölénk boruló, esővel, napfényvel könnyező eget, a „nagy sömmit”, amely közé az itt élő ember puszta két kezével és szorgalmával egy egész világot épített. Dömötör János írta róla, hogy „...szenvetélyel, indulattal teli ecsetkezelése önálló művészegyéniség kibontakozását mutatja, erőteljes drámai hangvétellel.” Szegény kisparaszt családban született. Rajzkészségére már az elemi iskolában fölfigyeltek. Néhány évnyi gimnáziumi tanulás után beiratkozott a budapesti Mintarajziskolába, ahol Székely Bertalan, Lotz Károly és Gregus János tanítványa volt. Városunk ösztöndíjával a párizsi Julian Akadémián tanult tovább, majd Németországban és Olaszországban tanulmányutat tett. 1897-ben visszatért szülővárosába és itt lakott 1920-ig. Indítója volt a vásárhelyi művésztelepnek, fejlődésének pedig egyik pillére. A múzeum, a Művészek Majolika és Agyagipari Telepe, a Jövendő c. lap alapításának kezdeményezője. Juss c. műve 1904-ben Ráth-díjat, a barcelonai Nemzetközi Kiállításon aranyérmét, majd Jankó János-díjat, továbbá Állami kis aranyérmét, és a Szinnyei Társaság nagydíját kapta. 1908-ban első gyűjteményes kiállítását tartotta városunkban. 1921 és 1934 között előbb Pesten, néhány hónapig Baján, majd Szentendrén alkotott. Ez az utolsó, időskori korszaka koloritást, és a világra való derűs rátekintést hozott. Élete utolsó két évét ismét szülővárosában töltötte, ahol megalapították a róla elnevezett művészeti, irodalmi társaságot. Műveiből reprezentatív kiállítást nyitottak, és a város életjáradékot nyújtott neki. Tornyai egész művészi hagyatékát, 600 festményt és 400 grafikát Vásárhelynek adományozta. Gazdag festészetéből néhány ismert kép címét említem: Rákóczi Rodostóban, Bercsényi Miklós, Bús magyar sors, Betyárszerelem, Gémeskút, Csokorkötő, A zöldkabátos stb. Nevét a városi múzeum, utca, művészeti díj, alakját dombormű és portrészobor, valamint polgárainknak megbecsülése őrizte meg.

Tornyai János
(1869–1936)

Pásztor János bár Gyomán született, családjával korán Vásárhelyre költözött és itt nőtt föl. Már 15 éves korában Pesten az Iparrajz Iskola szobrászati szakára került, majd Párizsban a Julian Akadémián tanult. Szemléletére, életművére meghatározóvá vált Rodin művészete. Olaszországi tanulmányutazásai során a Rodin-elvek megerősödtek benne, miszerint a test és lélek egységet képez. Nemcsak az arcnak, de a testnek is tükröznie kell a lelkiállapotot. Hazatérve Pesten telepedett le. A Vásárhelyen eltöltött évek a népi ihletésű témaválasztásban és városunk megrendelésében egyaránt megmutatkoztak. („Ásó kubikus”, a „Búcsúzkodás”, a „Vízmerítő” bronzlány, id. dr. „Imre József” és „Nyizsnai Gusztáv” portréja, az első világháborús „Fahonvéd”, vagy a városháza előtti „Lovas huszár” stb.) Köztéri szobrai közül legismertebbek a Parlament előtt álló „II. Rákóczi Ferenc” lovas szobra, a balatonfüredi mólón álló „Halászok” kompozíció, Szegeden a „Najádok Kútján” lévő fiatal, feszes női testek stb. A fővárosban 1911 és 1930 között négy alkalommal egyéni kiállításon mutatta be műveit. Budapest ostroma idején, 1945. januárjában, méltatlan körülmények között hunyt el. 1931-ben munkásságát Corvin-koszorúval ismerték el. Korábban Kisfaludi Stróbl Zsigmond mellett az egyik legismertebb, legkeresettebb szobrász volt. Ami számunkra a legmegkapóbb, hogy a vásárhelyi parasztnak, pásztoroknak, egyszerű embereknek az örök emberi értékét, testi-lelki harmóniáját ábrázolta.

Pásztor János
(1881–1945)

Kajári Gyula nehéz utat járó, ellentmondást nem tűrő, szüntelen hadakozó természet volt. Galyasi Miklós így beszélte el megismerkedésüket: *„Vasárnap délben valamelyik kiállítás megnyitójára beállított egy kopott külsejű, rövid hajú ember, aki a frissen vikszolt parketten öklömnyi sárdarabokat rugdosott szét ormóltan bakancsáról. Körülnézett és a következő szavakkal hozzám lépett: »Az egész anyagból hiányzik a dráma, mintha ezeket a képeket babaszobákba szánták volna. Most jövök a Pusztáról. Szívesen kiviszem a kollégákat, hogy megtanulják az ott lévő tragédiát meglátni«. Ettől kezdve Gyula rövid ideig mindennapos vendég volt nálam, de egyre türelmetlenebb. Azzal ugratott, hogy hajnalonként, amikor elindult egy biciklinek tetsző vastakolmányon a tanyák közé, rám verte az ablakot, és amikor álomittas fejjel kinéztem, nevetve megkérdezte: »Mikor döglök már meg, hogy a múzeuma falán kicseréljük a zsánerképeket valódi drámára?« Gyula magatartásán nem lehetett megsértődni, mert szavaiból a sajtóságos segítősándék szólt.» Az élet rendkívül kegyetlen volt hozzá. Hegyiné Csernus Judit így írt róla: *„Apját nem ismerte, mosónő anyja kilencéves fiát menhelybe adta. A sivár élet, az árvaság gyötrelme mellé műtétek sorát kellett elszenvednie egy baleset miatt.»* Ez az indíttatás olyan volt, mint amikor egy rövidpályás futóversenyen a startjel után valakit másodpercekre visszatartanak, hogy a többiek után kullogjon. A kórházi betegágyon egy nővér figyelt föl rajztehetségére és segítette, míg 1941-ben vésnökstanonc lett a Herendi Porcelángyárban. A Fényes Szellők nemzedékeként 1948-ban Miháltz Pál festőművész tanítványa az Iparművészeti főiskolán, majd 1953-ban diplomázott a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Ék Sándor és Konecsni György tanítványaként. 1954-ben Majolikagyárunk tervezője. Ettől kezdve szüntelen azon munkálkodott, hogyan segíthetne a közösségnek. 1959-ben szenvedéllyel gyűjtötte a gyár régi művészeti termékeit, hogy múzeumot állítson föl belőle, de nem lelt megfelelő támogatókra. Otthagyta a gyárat, és grafikusként élt, inkább tengődött tovább. A telet a kecskeméti művésztelepen töltötte. A kórház alatti Kollektív Műterem létrehozásában komoly része volt. Kellő elismerés hiányában, 1971-ben előbb Dunaújvároson a kohászok életét és környezetét örökítette meg, majd alkotásaiból Veszprémben, illetve a magyar Nemzeti Galériában állított ki. 1972-ben a Majolikagyár 60. évfordulójára fölkérték egy ünnepi kiállítás megrendezésére és a katalógusban megírta a gyár történetét. Szabó Sándor fazekassal padlőváza nagyságú, de hagyományos vásárhelyi népi edényformákat korongoztatott, amelyekre sajtóságos grafikáit véste. Rajzaihoz leginkább fekete pittkrétát, szenet, és színes krétát, ritkábban ceruzát használt. Kiváló 56-os sorozatát a városháza őrzi. Hazánk és Európa nagy gondolkodóiról, művészeiről sok-sok portrét rajzolt. Munkásságát 1975-ben Munkácsy-díjjal jutalmazták. 50x70 cm. méretű képnél kisebbet nem rajzolt. Szerette a monumentalitást. Fejér Csaba így jellemezte: *„...alkotás közben olyan erővel és lendülettel dolgozik, hogy átszakítja a papírt.»* Igazi alkotóvilágát nem a munkások között, sem a településeken, hanem a vásárhelyi tanyavilágban és a Pusztán találta meg, a földjüktől megfosztott, nincstelenné vált, szenvedő parasztok, dűledező tanyaromok, vést káráló varjak között. (1983-ban három ilyen pillanatot örökítettem meg róla Kardoskút határában.)*

Kajári Gyula
(1926–1995)

Miért fontos számunkra a valódi művész alkotásainak megismerése? Azért, mert a polgárság szemléletét és ízlésvilágát helyes irányba alakítja. Tornyai János egy alkalommal Galyasi Miklóssal beszélgetett, aki panaszkodott neki, hogy a kispolgár falát gyakran előntik a giccsek, mire a festő így válaszolt: *„Nem baj, mert ha véletlenül közéljük kerül egy művészi kép, az ügyis letúrja az összes többit.”*

8

FEGYVERES ERŐKNÉL SZOLGÁLÓK

A fegyveres erőknél minden korban és valamennyi hadseregben a hazaszeretet, a vasfegyelem, szigor, hősi virtus, a fizikai és mentális szenvedések iránti jó tűrőképesség, kiváló fegyverforgatás és hadviselési ismeretek, megbízhatóság, az armádiát fenntartó iránti teljes lojalitás, a cél érdekében – ha szükséges volt rá – az élet feláldozása, és a katonai becsület betartása a legfontosabb magatartásformák közé tartozott.

A polgári életben a politikai, gazdasági élet főszereplőinek tisztelete, a lovagkorból megmaradt epekedő, de tüzes szerelem az erre méltó hölgyekkel szemben. A sport, párbaj és szerencsejátékok területén virtust kellett mutatni. Jókai Mór a „Kőszívű ember fiai” című regényében a Baradlay testvérek magatartásában mindezt hitelesen tükrözte. A polgári életben való helyük és jártasságuk a leszerelés, ill. az aktív katonai szolgálat után nyilvánult meg igazán. Életük végéig kötötte őket a mundér becsülete, és nem élveztek védelmet a civil társadalom elvárásainak megszegésére. Közülük sokan országos, vagy városi tisztségeket vállaltak, mások a vagyonuk révén az ipar, ill. kereskedelem területén virágoztatták föl családjukat, közösségüket.

A katonák mellé a 20. században, különösen a nagy háborúk idején végzett nélkülözhetetlen vagyoni- és életmentő munkájuk alapján fölzárkóztak a tűzoltók. Ők egy-egy nagy természeti, társadalmi katasztrófában tanúsított hősi magatartásuk miatt utóbb minden kultúrállamban, a polgári életben is nagy elismerést nyertek.

A fegyveres erők egykori szolgálatában állók közül itt három vásárhelyi példaképet mutatok be.

Szathmáry Mihály. A Károlyi uradalom révén a Vásárhelyi határhoz tartozó derekegyházi puszta született. Apja uradalmi ménesmester volt az úri birtokon. Mihály Nyitrán végezte a bölcsészakadémiát, majd 1824-ben katonának állt. Előbb gyalogos volt, majd huszár. 1836-ban alhadnagy, 38-ban főhadnagy, majd tanár a salzburgi lovardában. 1848-ban őt is szólította a haza, és augusztusban már a magyar honvédseregben szolgált. Előbb „ezredbeli kapitány”, majd a hadügyminisztérium pótlovazási alosztályának szakfőnöke. Pályája tovább ívelt fölfelé. 1849. januárjában őrnagy, néhány nap múlva alezredes. Február 16-án a 17. Bocskai huszárezred ezredese és parancsnoka. Részt vett a lemesi csatában, majd augusztus 17-én Lugosnál fogságba esett. Aradon golyó általi halálra ítélték. Az ítéletet külföldi nyomásra 18 évi várfogságra módosították. 1856-ig Olmützben raboskodott, és amnesztiával szabadult. Előbb Tisza Kálmán geszti birtokán volt ménesmester, majd a pesti nemzeti lovarda igazgatója. A vásárhelyi tisztek közül a legmagasabb katonai rangot ő érte el.

Szathmáry Mihály
(1808–1880)

(Berzsenyi Lénárd rajza a szombathelyi Savaria Múzeumból,
ill. jobbra a róla készült másolat, a Hadtörténeti Múzeumból)

Kiss Pál. Vásárhelyen született és gimnáziumban érettségizett. Ezt követően tűzoltó tiszti tanfolyamara járt. 1922-ben díjtalan tűzoltó-segédtsízt. 1924-től helyettes tűzoltóparancsnok, majd főparancsnok. 1944. okt. 10-én, a demokratikus pártok, mint párton kívülit polgármesternek javasolták. December 1-én a tisztségébe beiktatták. A mind erőteljesebben radikalizálódó baloldal nyomására 1947. március 12-én levélben lemondott, és a közgyűlés március 28-án ünnepélyesen elbúcsúztatta. Tagja lett a szociáldemokrata pártnak, de ezzel csak a város érdekeit kívánta szolgálni. Neki köszönhető, hogy a szovjet megszállást követően, városunkban újra megindult az oktatás és a postai szolgáltatás. A kórház ellátását biztosította. Hadi kórházat rendeztetett be a polgári fiúiskolában. Munkára szólította föl a mezőgazdaságban dolgozó cselédeket. Szabályozta a mezőgazdasági munkabérekét, az élelmiszer kivitelt, és megnyitotta a Népbankot. Pesten pénzt szerzett a városnak. Elrendelte a földigénylők összeírását és két jelentős nagyságú földbirtok felosztását, még a vonatkozó törvény megszületése és végrehajtása előtt. Szesztilalmat rendelte el. Összeíratta a háború és a megszállás okozta károkat, föllépett a rémhírterjesztők ellen. Támogatta a műkedvelő csoportok előadásait. 1944. december 21-től a debreceni nemzetgyűlés egyik tagjává vált. Intézkedései átfogták városunk életének minden fontos mozzanatát. A második világháború után jelentősen hozzájárult a helyzet stabilizálódásához és a normális polgári élet elindításához.

(1898–1974)

Belovai Péterről elmondhatom, hogy rossz időben, nem jó körülmények közé született. Első világháborús hadiárvaként, Algyőn nevelkedett. Négy elemi és négy polgári iskolát végzett, majd a veszprémi katonaiskolában folytatta tanulmányait. Szegedi szolgálati helyén főfigyeltek sport iránti fogékonyságára és sportos alkatára, ezért sportoktatói tanfolyamra küldték. Ez indította el a pályafutását. A második világháború az egész sportiskolát Nyugatra sodorta. Belovai Péter innen visszakerülve, „mint a Horthy hadsereg sporttiszthelyettese” megkapta a bélyeget. Véglegesen Hódmezővásárhelyen telepedett le. Családot alapított és Patzauer Aladár szeszkereskedő alkalmazta, mivel a fiát vívni tanította. Belovai sportfelkészültségére jellemző volt, hogy a vívás három fegyvernemén kívül még teniszt, tornát és úszást is oktatott, így a vásárhelyi sportközéletben jelentős szerepet kapott. A Patzauer kereskedés államosítása után, a Szent István téri Szeszipari Vállalat vette át az égetett szeszek terjesztését, ahol főkönyvelőként dolgozott tovább. Emberfeletti munkabírása volt. Kenyérkereső állása mellett több sportnemben edzősködött. Utóbb már Makóra is átjárt vívást tanítani, és nyári szünetben, amikor a Lánygimnázium tornaterme bezárt, a munkahelyén, egy raktárban oktatta tovább legjobb tanítványait. Minden edzésen öltönyben végezte fáradságos munkáját. Végül a vívás maradt számára a legkedvesebb, amelyben rendkívüli eredményeket ért el. Ő nevelte dr. Tóth Gézáné Juhász Katalin olimpiai és világbajnok törvívót, Gyuricza József világbajnok törvívót, Szabó Éva törvívó válogatott kerettagot, Kormány Lajos országos vidéki kardbajnokot és más kiválóságokat. Vidéki edző ebben az időben ennél többre nem vihette. Az OTSH által adományozott mesteredzői kitüntetést már nem tudta átvenni. Akkor is egy makói edzészről tért haza, amikor túlhajtott szíve a vonaton hazafelé megállt. Elismerését már posztumuszként kapta. Életét áldozta Vásárhely és a vidék vívósportjáért.

Belovai Péter
(1912–1962)

A fegyveres erők jeleseinek évszázadokon keresztül nagy tekintélyük és tiszteletük volt. Közülük többen már aktív korában beválasztottak szülő- vagy lakóhelye valamelyik polgári egyesületének vezetőségébe, vagy elnökének. Fegyelmezett, korrekt magatartásukkal itt is példát kellett mutatniuk. Vásárhelyen, ahol laktanya volt, és több családban nemzedékek óta öröklődött a tiszti pálya, a polgárság elitrétegét képezték.

A második világháborút követően az igazoló bizottságok rendre kiszűrték a tiszteket. Akikre nem lehetett rábizonyítani, hogy háborús bűnös, vagy nép ellenes cselekedetet hajtott végre, ha rokonszenves volt, megkérdezték tőle, hogy hajlandó-e a Néphadseregbe továbbszolgálni. Amikor megtagadta, sorsa nem volt jobb, mint a perbefogottaké.

Közben többnyire képzetlen emberekből, „gyorstalpaló” tanfolyamokon tiszteket képeztek, akiknek nem volt tekintélyük, csak hatalmuk. Ez volt a legrosszabb típus, mert belőlük lehetett kegyetlen végrehajtókat nevelni, mint amely magatartás az ÁVH-nál alapvető föltétellé is vált. A Kádár-rezsim második felében kényelmetlenné váltak, mivel az új haditechnika és harcászati követelmények szakmailag már jól képzett tiszteket igényeltek. A rendszerváltás után részben belőlük, részben az újabb tisztekből kezdett kialakulni a polgári rétegek egyik fontos pillére. Különösen a NATO-ba való belépésünk után, amikor legalább az angol nyelv ismerete is kötelezővé vált, és jól képzett, kultúrált tisztekre volt szükség, megindult a magyar hadsereg leépítése, meggyengítése. Pillanatnyilag kevés esélyt lehet arra látni, hogy az átalakulás nehéz korszakában az a hegemonia, amely a megmaradt kiszámú tisztikart megilletné, újra megteremtődjön.

9

A CÍVIS VAGY PARASZTPOLGÁR

Hódmezővásárhely változó népessége, a csiszolt kőkorban először itt megtelepedett embercsoportoktól körülbelül 1965-ig, a hagyományos parasztelelmód végső megszűnéséig, agrártermelésből élt. Ez a folyamat sok változáson esett át, de nálunk a parasztpolgár létrejöttének és fénykorának az 1873–1914 közé eső időszakot tekinthetjük. Még a két világháború között is adott kitűnő, feltörekvő gazdákat, de az újabb világégés ezt a folyamatot végleg megszakította.

Kialakulásuk kezdete egybeesik a többi polgári réteg reformkori megjelenésével, de levéltári adataink vannak arról, hogy a 18. század végén már nem egy jobbágygazda gimnáziumba küldte legtehetségesebb fiát, aki a tanulmányai befejezése után, a szerzett tudásával visszament apja földjére gazdálkodni. Micsoda felvilágosodás! Minek köszönhetette a vásárhelyi parasztember ezt a különleges intelligenciáját, polgárosodó magatartását?

Rájött, hogy a föld a Kárpát-medence legértékesebb természeti adottsága, amelyet tatár, török, német, szovjet nem tudott a hátán kihordani. Ha megművelik, a föld terem. Fontos tehát az ésszel végzett munka. A gazda nem azért „güzüli”, hogy neki és családjának minél „zsírosabb

falat” kerüljön az asztalára, ahogy ezt a szocializmus ideológusai állították. A vagyon természetesen neki is hajtóerő volt, de tudta, hogy kötelessége a rábizott kincset azzal a közösséggel is megosztani, ahová tartozik. A föld számára nemcsak birtokot, hanem egyszerre a családi és társadalmi megélhetés forrását is jelentette. Tartalékaiból ezért fúratott köztéri kutat, építtetett iskolát, adott telkéből egy darabot a tanyai iskola, olvasókör felépítésére, és egyházára, városára is gyakran hagyott. Az anyaföld számára *Földanya*, amelyet tiszteletben kell tartani, mert a Biblia tanítása szerint „porból lettünk és porrá leszünk”. Pogány mítosz és keresztény tanítás hagyományként ötvöződött benne.

Ma a föld csak vagyon, amelyet adnak, vesznek, kihasználnak, paragon hagynak, zsebszerződéssel külföldieknek átjásznak. Van ma földéhség? A mai gazda már többnyire tulajdonos, akit birtokához egyre kevésbé köt lelki kapocs. A polgárosodó paraszt a földet hazájának tekintette, amelyért a vérét is föláldozta. A parasztot nem is kímélte egyetlen társadalom sem. Mindig a legvéresebb csatákba küldték, és az első tűzvonalakban ők harcoltak. Amikor elvették tőle a birtokát, nemcsak a „vant” siratta, hanem azt az életteret is, amelyen ősei születtek, dolgoztak, éltek és elhaltak. Számára ez a világ a *szabadságot*, a *hagyományt* és a *magyarságtudatot* jelentette. E három alapvető életérzése volt az, amelytől meg kellett fosztani, hogy individuumból „kenhető” közösségi massa legyen, mert így válhatott irányított alattvalóvá.

A feudalizmusban „büdös paraszt”, a dualizmusban úgy csúfolták őket, hogy „alul bűgatyá, fölül frakk”, a szocializmusban pedig a kulákminősítést szenvedték. Ennek a polgárosodó rétegnek érdemes megnézni az öltözködését. Az alábbi képen öltöny, mellény, nyakkendő, lakkcsizma látható a tizen-, huszoneves gazdafiatalokon. Külsejükkel, odafigyelésükkel a hely szellemét és a tudás elnyerését is megbecsülték.

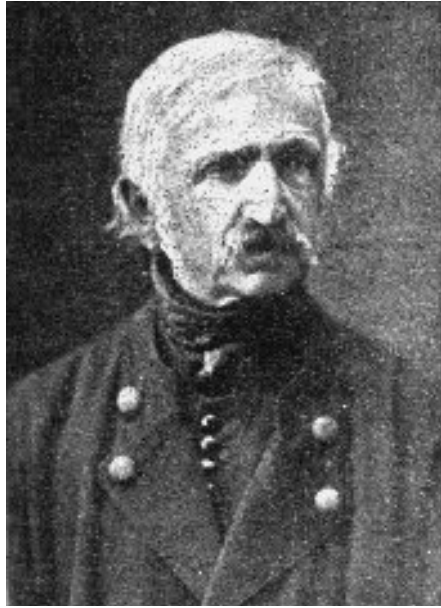

Mezőgazdasági szaktanfolyam diákjai Vásárhelyen

Azt, hogy a fentebb leírtakon felül a parasztpolgár még mennyi értéket képviselt, álljon itt példaként három ember rövid életrajza, amely megmutatja közösségi és egyéni teljesítményüket.

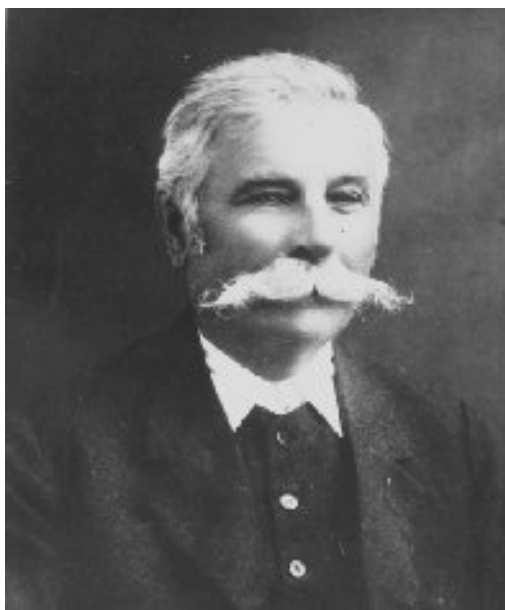
Nagy András János jobbágyként kezdte az életét. Három évig a református gimnáziumunkba járt, majd egy bánáti faluban tanult németül. Hazatérve szülei földjén gazdálkodott és a földesúrnak fuvarozott. Kárász József író így jellemezte: „...a gabonatermelést, a föld megmunkálását, az állattartást korszerűsítette. A szabadságharcban lovas nemzetőrként küzdött a Bácskában, és századosi rangot ért el.” Szorgalma és esze révén lehetővé vált, hogy a földesuraktól egyre több birtokot vehetett bérbé. Ezeket a jobbágyrendszer eltörlése után megvásárolhatta. Tagja volt a város törvényhatósági és közigazgatási bizottságának, majd a megyei törvényhatóságnak. Alapítója és igazgatósági tagja a vásárhelyi első takarékpénztárnak. Mikszáth Kálmán két anekdotát írt róla, Tornyai teljes alakos festményt alkotott róla. A hajdani kispiacon, az Újtemplommal szemben saját költségén 20 ezer Ft-ért a város népének artézi kutat fúratott, de belőle még Mindszentről is lajtos kocsival hordták a vizet. „Koronás Magyar Érdemkereszt” kitüntetését kapott. Végrendeletében 187 hold földet hagyott a református egyházra, valamint népiskolák fenntartására és fejlesztésére. Adományozott az

evangélikus egyháznak, a kórháznak és szegénymenháznak is. Városunk utcát nevezet el róla és emléktábla őrzi a nevét.

Nagy András János
(1812–1890)

Idős Gregus Máté pusztai kisparaszt családból kitartó munkával és kiváló észjárással vált középparaszt gazdává, a város egyik virilisévé. Vásárhely-Kutas egyik megteremtője. Kiharcolta az állandó közigazgatási kirendeltséget és az orvosi állást. Piacartási jogot, postát, vasútállomást, rakodót, gyógyszertárt, új iskolát, templomok építését, villanyvilágítást stb. segített elő. Birtokát szétosztotta gyermekei között. Alapítványt tett a tanyai szorgalmas, külső munkaerő kiházasítására. Négy tanyát épített, hengermalmot, pálinkafőzdét létesített. Öntözéses legelőgazdálkodással, negyven holdas gyümölcsösével, fajta tiszta baromfi tenyésztésével és faiskolájával mintagazdaságot létesített, ahová még a szegedi mezőgazdasági szakiskolából is gyakorlatra hozták a tanulókat. Unokáinak magániskolát alapított, ahol még gépírást is tanultak, és 500 kötetes könyvtárt gyűjtött. Mindehhez elsősorban Máté, de a többi fia is kemény, közös munkával járult hozzá. Megalapította a Pusztakutasi Olvasókört. A Törvényhatósági bizottság tagja, a Gazdasági Egyesület alelnöke, a Hangya Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet alapítója. Harcolt a tanácsüléseken a város vezetésével. Gyakran írt a helyi újságokban. Megírta önéletrajzát, és az egykori Pusztta krónikáját. Egyik szervezője volt az 1935-ös paraszt-író találkozónak. A Fekete Sasban elhangzott beszéde a rendszer igazságtalanságait is érintette. Kárász József így méltatta: *„Tevékenysége országos visszhangot váltott ki. Foglalkozott vele a Magyarország című lap 1934-es Évkönyve, szerepel Féja Géza híres szociográfiájában, a Viharsarokban. Németh László Égető Eszterében az öreg Gyevi alakjában ismerhetjük föl.”* Az „Iskola Kakaskúton” című esszéjének is Gregus pósahalmi magániskolája volt a mintaképe. Szentí Tibor Nagy Gyula egyik tanulmánykötetében, és a Juss című helyi irodalmi-szociográfiai lapban részletes életrajzot közölt róla.

Id. Gregus Máté
(1861–1938)

Karasz Péter pusztai középparaszt volt, aki polgári iskolát végzett. Az első világháborúban megsebesült. Csajági szikes földjén sikerrel végzett talajjavítást, gyümölcsfa- és erdőtelepítést. Saját szélmalomban állatainak őrlött. Neki volt először a Pusztán kerékpárja és rádiója. A pusztai parasztoknak tanulmányutakat és Ezüstkalászos Gazdatanfolyamokat szervezett, a korszerű gazdálkodás megismertetésére. A Gazdák Biztosító Szövetkezetének üzletszerzője, majd képviselője volt. Megalapította a Csajági Olvasókört és könyveket szerzett hozzá. A baromfi- és nyúltenyésztők egyesületének elnökévé választották. A Vásárhely-Kutason általa létrehozott Hangya Tejszövetkezet ügyvezető elnöke lett. Korszerű tejátvevő- és feldolgozó üzemet hozott létre. A Magyar Rádióban ismeretterjesztő előadásokat tartott. Törvényhatósági bizottsági tagnak választották. Kutason a népház felépítésében vett részt. A Gazdasági Egyesület alelnökéként megszervezte annak ifjúsági tagozatát, és amelynek szintén az elnöke lett. 1935-ben részt vett az országos gazdaifjú kongresszus és a paraszt-író találkozó szervezésében. Cikkeket írt a helyi lapokban, és egy ízben országgyűlési képviselő-választáson is indult.

Karasz Péter
(1897–1938)

(A jobb oldali rajz Sostarics Lajos karikatúrája)

Ha elolvassuk ezeknek a példaképeknek az életrajzát, elgondolkozhatunk azon, hogy mit jelentett egyszerre gazdálkodni, családot tartani, közösségi, egyházi ügyeket vállalni, írni, előadást tartani, teljes, kreatív életet élve cívisé válni. Szorgalmuk és életvitelük adhat ma is erőt az új, valóban demokratikus polgárság kialakításához.

10 GYÁRIPAROSOK

A vásárhelyi gyáriparosok, akár a gazdák, vagyonukat nemcsak maguknak gyarapították. Munkahelyet teremtettek sok szegény család számára éppen azokban az évtizedekben, amikor megszűntek a folyószabályozási földmunkák, és a mezőgazdaság gépesítésével a kétkezi munkások kiszorulóban voltak a termelésből, illetve a világgazdasági válság idején.

Ne lássunk mindenkinben, még a 21. században is osztályellenséget, „burzsujt, kizsákmányolót”, ahogy ezt szocialista államrendszerünk és ideológusai közel félévszázadon keresztül tették. Ezek az emberek maguk is munkásként kezdték, vagy fizikai munkát is végeztek. Gyáraik nem a mai értelemben vett tömegeket foglalkoztató termelő helyek voltak, hanem manufaktúra jellegű kisüzemekből fejlődtek mezővárosi szintű iparművekké. Gyártelepeket később éppen a szocializmus kreált belőlük, amelyek sorra tönkre is mentek.

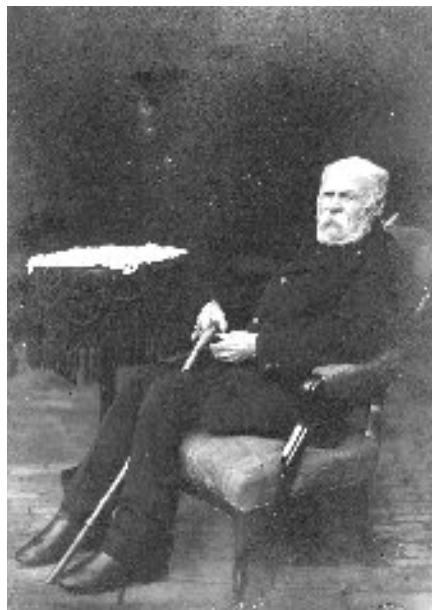
Az embert sohasem társadalmi pozíciója, vagy vagyona alapján bíráljuk, hanem egyénileg, a közösségének végzett munkája, és adományozó készsége alapján. Közösség a család is. Ha azt becsülettel ellátja valaki, a társadalomnak egy kisközösséggel kevesebb szociális terhet kell kezelnie. Ha például Széchenyi Istvánra úgy tekintenénk, mint egy „magyar főnemesi kizsákmányolóra”, sohasem kapta volna meg éppen Kossuthtól – illetve a jelzőt továbbéltető nemzettől – a „legnagyobb magyar” kitüntetését.

Az itt bemutatásra kerülő három fő, „K” kezdőbetűs nevű férfi meghatározó személyiség volt városunk polgári rétegének történelmében. Elgondolkoztató, hogy például Kokron Józsefet „Az alacsony munkabér és a hosszú munkaidő miatt sok bírálat érte.” Bizony a fennmaradásért folytatott küzdelemben minden munkásának meg kellett dolgozni a béréért. Ezekben az üzemekben nem érvényesülhetett kettős magatartás, amit később a szocialista gyárakban tapasztalhattunk. Egyfelől, a munkaidő alatti lógás, a szajrézás, a fegyelmetlenségek, rongálások, prédálások sora; másfelől a három, illetve folyamatos műszakban való foglalkoztatás. A szakszervezeteknek ki hallotta a tiltakozását, tüntetését a Chaplin által már a néma filmekben joggal gúnyolt gépszörnyek kiszolgálása, vagy a városunkra jellemző kerámiaiparban az alagútkemencék leállítás nélküli ellátása miatt, hogy ezek a munkásoknak milyen fizikai, illetve stressz helyzetet okoztak minden órában? Vagyis a meg- és elítélés ismét szemlélet kérdése.

Kovács József édesapja ács volt, aki a Károlyi-uradalomban dolgozott. József fia itt tanulta ki a kőműves-mesterséget. Kossuth vásárhelyi toborzóútján elmondott beszédének hatására honvédnek állt és a fegyverletételig harcolt. A függetlenségi eszméhez egész életében hű maradt. Városunkban a 48-as, ellenzéki pártnak ő volt a vezetője. Amikor városunk 1880-ban Kossuthot díszpolgárává választotta, tagja lett a turini küldöttségnek, amely a díszoklevelet vitte a „Nemzet Apostolának”. A feudalizmusban téglaegetési joga csak a földesúrnak volt, ezért a tömegekhez nem jutott el ez a máig korszerű építőanyag. Neki nagyban köszönhetjük, hogy a téglá a 19. század utolsó harmadától meghatározó jelleget adott városunk arculatának, különösen a polgári és cívis házak bejárati frontjának; de a nála gyártott téglából épült fel a Hód-tó partján a műemléki árvízvédelmi kőfal, a városháza, a gimnázium új épülete és sok más középület is. Bátyjának, Jánosnak a támogatásával 1870-ben a Kutasi út mellett téglagyárat alapított, amely később vagyoni helyzetét is megalapozta. Gyára vasas tégláiból kezdték építeni a gyalogjárók és a kocsutak burkolatát. Sohasem tagadta meg munkás származását. 1892-ben adta ki a „Magyarországi munkáskérdés” című röpiratát, amelyben mind az ipari, mind a mezőgazdasági munkásság sorsának javítására tett javaslatokat. Nem volt szocialista. Nem lázadásra serkentett, hanem a polgárságot biztatta a szociális körülmények megváltoztatására. „Új gyárak létrehozásával, a mezőgazdasági munkások tisztességes bérezésével, lakáskörülményeik megjavításával vélte a szocialisztikus törekvések hatásának ellensúlyozását” – írta róla Kárász József.

Kovács József
(1830–1927)

Kovács János
(1913-ban, 95 évesen)

Kokron József kötszövőmester volt, aki a szakmát nagyősi rokonaitól tanulta meg. Mint saját gyártmányaink eladója, 1889-ben vándorkereskedőként jutott el városunkba, ahol érzékelte, hogy készítményeit sokan viselik. Ez indította arra, hogy itt letelepedett és folytatta a munkáját. 1891-ben vásárhelyi lányt vett feleségül, aki segített neki a piaci árusításban. Ebben az évben házat vásárolt a teleki utcán, és itt vetette meg a későbbi kötszövő üzem alapjait. Ahogy takarékos életmódja és szorgalma lehetővé tette, 1901-ben előbb harisnyakötő gépet, 1905-ben csévézőt, 1906-ban kabátkötőt, 1908-ban kesztyűkötő gépet vásárolt. 1896-ban házát átépítette, majd 1900-ban a Könyves utca felé bővítette. A fővárosban az ezredéves kiállításon oklevelet kapott. 1904-ben a vásárhelyi országos kiállításon ezüstérmét és arany oklevelet nyert. Termelvényei fölvtették a versenyt a külföldi áruval, különösen a svájci sapkák voltak kelendőek. Őt gyermeke közül csak kettőt sikerült fölnevelniük. Az első világháborúban a termelés szünetelt, majd az 1920-as években ismét föllandült. Gyártmányait NorCoc márkanéven hozták forgalomba. Az 1940-es években már közel ezer munkásnak adott kenyeret. A második világháború végén a gyártulajdonosok végleg külföldre menekültek.

Kokron József
(1860–1923)

Kalmár Zsigmond asztalosnak tanult Békéscsabán. Amikor felszabadult, több nagyvárosban tökéletesítette szakmai tudását. Találmányát, a *gabonarostát* Nagyváradon még 1888-ban szabadalmazta. Túrkevéen 10 évig dolgozott, majd 1899-ben Vásárhelyen telepedett le. A gabonarostát előállító műhelye hamarosan üzemmé fejlődött, amely fénykorában száz munkást is alkalmazott. Rostái Kelet-Európába, a Balkánra, még Oroszországba is eljutottak. Üzemét az első világháború tönkretette, pénze a hadikölcsönben elveszett, gépeit a román megszállók elhurcolták. Mindent előről kellett kezdenie, de üzemét ismét fölvirágoztatta. Közéleti munkássága jól ismert. Egyházának presbitere. A törvényhatóságban bizottsági tag. Az iparos daloskör elnöke volt. Kárász József így jellemezte: *„Gyakran és sokat áldozott közösségi célokra: saját költségén vezettette be, például a kútvölgyi szanatóriumba a villanyvilágítást, kiburkoltatta a Simonyi utcát, harangot adományozott a susáni templomnak. Alakját egyik cikkében Móra Ferenc is megörökítette.”* Városunkban a hálás utókor iparostanuló intézményt nevezett el róla.

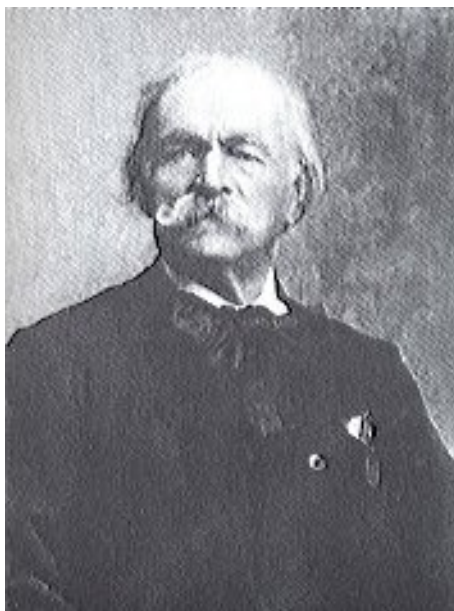

Kalmár Zsigmond
(1860–1941)

Városunkban a „nagyipar” meghonosodott. A bérből élő munkások, gyári alkalmazottak nélkülözhetetlen munka- és kenyéradó helyévé, akkor még családias közösségeivé váltak. A polgári szorgalom teremtette meg a dolgozók számára, hogy ők is polgárokká válhassanak.

KISIPAROSOK

Szamez András egyszerű szűcsmesterből küzdötte föl magát. A 48-as eszmékért nemcsak lelkesedett, hanem áldozatot is hozott. Egész vagyonát pénzzé tette és a szabadságharc alatt megszervezte belőle a „Bercsényi szabadcsapatot”. Az összeomlásig harcoltak. Bár elszegényedett, volt ereje másokban a hitet tartani. 1867 után, amikor enyhült a politikai elnyomás, szerte az Alföldön olvasóköri jöttek létre. Hódmezővásárhelyen az olvasóköri alapítását Szamez András kezdeményezte, és egész mozgalmat indított útjára. A város több részén maga szervezte ezeket. A tabáni (Pálffy utcai) „Hódmezővásárhelyi Első Olvasóköri”-nek 28 éven keresztül elnöke volt. A 48-as függetlenségi pártban Kossuth nevével végzett toborzó munkát, majd éveken át az elnökségében működött. A honvédegyletnek is elnökévé választották. Amikor 48-as bajtársaikat temették, koporsójuknál díszőrséget állított és kivont karddal tisztelegtek előttük. 1870–1890 között kórházunk gondnoka volt. Sokat segített abban, hogy az ispotályjellegű fekvőbeteg intézményből korszerűsödő kórház váljék. Az evangélikus egyház presbiterévé választotta. 1879. január 27-én, a lelkészük iránti elégedettség miatt elhagyta az evangélikusokat, és városunkban tizenhatod magával megalapította az unitárius egyházat. Sírját is az unitárius temetőben találjuk. *„A nemzeti érzésű, áldozatra kész polgárság tiszteletre méltó képviselője”* – írta róla Herczeg Mihály. Kopjafájánál a hálás utókor minden évben katonai tiszteletadással emlékezik meg róla.

Szamez András
(1810–1899)

Plohn Józsefben a vidéki kizsidóság mintapolgárát látom. E kiváló tehetséggel rendelkező fotográfus hatalmas, üveglemezes kameráját gyakran a vállán cipelve járta a házakat, a tanyákat, hogy anyagi támogatás nélkül, városa iránti szeretetből, saját költségén pótolhatatlan néprajzi, szociográfiai és antropológiai fölvételeket készítsen a ma már elporladt emberekről, lebontott épületekről, eltűnt tájakról, és a halhatatlanná vált 48-as honvéd hőseinkről. Szakmailag kiváló mestere édesapja volt, akinek vásárhelyi témájú, művészi fotóiból Bécsben és Londonban is állítottak ki. Az utóbbi világvárosból aranyérmet hozott haza. József fia szemléletben, művészi látásmódban Tornyai Jánostól, Endre Bélától Rudnay Gyulától, és a műtermében megforduló többi, kiváló képzőművésztől, valamint Kiss Lajos néprajzkutatótól is gyarapodott. Apja műtermét 1911-ben vette át. Többnyire néprajzi jellegű fotót, mintegy háromezret készített. 13x18, illetve 18x24 cm. nagyságú üveglemezekre dolgozott. Fölvételeiből 6 egységből álló albumsorozatot állított össze, és szerette volna megjelentetni, de nem kapott hozzá támogatást. Rossz időben született. Életének utolsó évtizedeiben az antiszemitizmus rá is kihatott. Amikor 1944-ben súlyos cukorbetegként deportálták, és napokon keresztül nem kapta meg az életmentő inzulint, a haláltábor felé vivő vagonban meghalt. Testét valahol kidobták a sínek mellé. Nem tudjuk, hogy a végtisztesség megadása nélkül hol földelték el.

Plohn József
(1869–1944)

Vékony Sándor szegény családból származó apját hat éves korában elvesztette. Édesanyja úgy tudta nevelni, hogy ismét férjhez ment. 1926-ban Csikós István nevelőapjánál, a kiváló fazekasnál kezdett inaskodni. A segéddé, majd 1938-ban mesterré válása után, a vásárhelyi fazekasok, tásások hagyományos életét élte. Olyan háztartási kerámiát kellett gyártania, amelyre igény volt, amit megvettek tőle. Áruival lovas kocsin járta a vásárokat, hogy megéljen. Tehetségét már korán bizonyította. Edényeivel 1928-ban, a tanoncmunka-kiállításon első díjat nyert. 1939-től már egyedül dolgozott visszavonult nevelőapja Rákóczi utcai műhelyében. Sok és megfeszített munkával tudta műhelyét bővíteni, magát eltartani. A Hangya Szövetkezet jóvoltából, az 1940-es években díszedényeit már külföldre is exportálta. Az 1950-es években, amikor a gyáripar végleg kiszorította a háztartási kerámiát, a szocialista rendszer pedig a magán kisipart tette tönkre, váltani kellett. Az országban több kiváló fazekassal együtt, a hagyományos népi kerámiát úgy tudták megújítani, hogy megtartották a tájra jellemző formákat és mintákat, de írókázással, rátét, bekarcolt és vésett, valamint ecsettel festett, illetve szivaccsal, ronggyal képzett technikával gazdagon díszítették. Vékony Sándor esetében is igazán itt mutatkozott meg a művészi készség, hiszen mert és tudott egyénivé válni, egyszeri, megismételhetetlen darabokat úgy alkotni, hogy azok egyszerre voltak Vásárhelyre és rá jellemzők. Ekkor változott a lakáskultúra is. A családok jelentős része kis alapterületű bérházi lakásokba, modern bútorok közé kényszerültek, ahonnan kiszorultak a régi bútorok, és nem illett oda az egyszerű konyhai cserépedényzet sem. Új népi díszkerámiára volt igény. Vékony Sándor 1952-ben „Népművész” címet kapott. 1954-ben bekényszerült a Népművészek Háziipari Szövetkezetébe, ahol a zsúrizett, minőségi áru előállításával mellett, a mennyiség is alapfeltétel volt a megélhetésért folyó küzdelemben, amely lassanként tönkretette az egészségét. Amikor gyakran meglátogattam, többször elpanaszolta, igaza volt tisztelt barátjának, Kiss Lajos néprajztudósnak, aki azt írta, hogy „a cserépedény embörzsírral készül.” 1954-ben elnyerte a Szocialista Kultúráért érmet, 1956-ban pedig a Népművészet Mestere kitüntető címet. A korábban használt, mérgező ólommal karjában idegbénulást eredményezett, amely csak nehezen gyógyult, így amikor 1973-ban elérte a nyugdíjkorhatárt, szakmájától azonnal megvált. 1974-ben kis háza, műhelye „Csúcsi Fazekasház” néven múzeumként maradt ránk. 1983-ban szülővárosa gyűjteményes kiállításon mutatta be életművét, és megkapta a Munka Érdemrendet. 1987-ben Nagy Vera könyvet írt róla, majd 1988-ban Pro Urbe–Hódmezővásárhelyért díjjal tüntették ki. Feleségében hú társat kapott, aki segítette művészetének kibontakozását. Családjuk nem született. A Kincses temetőben nyugszanak.

Vékony Sándor
(1913–2000)

Mivel magam is kisiparos családban születtem, láttam és átéreztem azt a küzdelmet is, amely erre a társadalmi rétegre 1944 októbere után várt. Ezek az emberek a megbecsült, iparos polgárokból hogyan váltak szövetkezeti, vagy gyári munkássá – apám mindkét változatot gyakorolta, míg 59 éves korában, szenvedély rabjaként, idő előtt itt hagyott bennünket –, elveszítve a gyakran egy életen át összekuporgatott műhelyt, szerszámokat; elveszítve a polgárnak kijáró társadalmi megbecsülést, a kiharcolt egyéni, szakmai értéket. Színtelenné válni egy közösségben, ahol normára vagy órabérre kellett dolgozni, és hónap végén a borítékban csak „a garas kuncogott”. Egész családjának kellett

megkapni a megbélyegző **E**(gyéb) jelzöt, amely az osztályharc természeténél fogva kiszorította őket a támogatott társadalmi rétegek közül, pedig nem a gyáripár tömegtermelése, hanem a kisipar sokszínű, tehetséges képviselőinek egyedi munkadarabjai, művészi termékei, választékos kiszolgálása adták meg egy városnak, közösségnek azt az arculatot, amely évszázadokig kitüntetett cégért akasztott a kapujára. Nem a kisiparos polgár szorgalma és tehetsége buktatta meg ezt az embertelen világot, hanem éppen az erőltetett és anyagi csődbe vezető nagyipar kudarca!

12 KERESKEDŐK ÉS VENDÉGLŐSÖK

Vendéglősök és kereskedők csoportja

A modern kereskedés a polgári társadalomban a gyáripár sorozatgyártásával, és ennek következtében, az olcsó tömegáru megjelenésével gyorsan fejlődött. Megjelentek a nagy kereskedők, a kereskedőcsaládok, ahol a szakma nemzedékeken keresztül öröklődött, és a jeles *üzletházak*. Ezekben elvértve kapott helyet a kézi gyártású, egyedi termék, mivel kiszorította az olcsó tömegcikk. A gyári készítményeknek már nem volt olyan becsülete, mint a szépmíves termékeknek, de a nép nagyon sok utánpótlást használni kezdett és beépítette kultúrájába. (Gyári mintás terítő, bádogganta és sajtár,

zománcos főzőedény, öntöttvas tűzhely stb.) A vásárlás föllendülésével a kereskedők aktív, a befektetést és a jövőben való gondolkodást jól ismerő rétege gazdagodni kezdett.

A vásárhelyi kereskedelem kezdetben elsősorban bevándorolt külföldi, már a 18. század elején megjelent görög, illetve a reformkorban itt megtelepült zsidókereskedők révén kezdett virágozni. Nagy Gyula, a vásárhelyi Pusztá kiváló néprajzkutatója azt tapasztalta, hogy nem volt olyan gazda, akinek ne lett volna egy-két görög, vagy zsidó kereskedője, akikkel kölcsönös jó kapcsolatot ápoltak. Ezek a kereskedők türelmesek voltak. Gyakran kölcsönözték árujukat hitelben, hiszen jól tudták, hogy a parasztember csak a termés betakarítása és értékesítése után jut jelentősebb pénzhez, de évközben is szüksége van a termékeikre. Igaz volt a régi mondás, hogy „jobb a sűrű fillér, mint a ritka forint.”

Ha a kereskedő élelmiszerhez akart jutni, amikor a gazda bejött a városba, a heti piacra – értsd alatta Vásárhelyt és Orosházát egyaránt –, előbb mindig megállt a boltja vagy háza előtt, átadta a kívánt árut, úgy ment tovább vásárolni. Csak sajnálni tudom, hogy a vásárhelyi jeles személyiségek írott panteonjai között egyetlen kiskereskedő sem kapott még említést – ahogy ez megtörtént a kisiparosok esetében –, hiszen választékos termékeikkel ők is nagyban hozzájárultak a polgárság viseleti, használati és étkezési kultúrájának kialakításához, miközben maguk is településünk szigorú erkölcsiséget tartó, szorgos polgári életét éltek.

A vendéglátás és kocsmatartás megítélése már bonyolultabb kérdés. Itt is személy szerint kell a tulajdonosokat megítélni, és nem summásan elítélni. Aki nem volt kapzsi, a tisztességes haszonszerzésből is gyarapodott, nem kellett neki például a biliárszoba mögött rejtett helyiséget fönntartani a titkos kéjtelgést igénylő vendégek számára. Ahol az alkohol, a nikotin és a különféle hazárdjátékok megjelennek, ott sajnos előbb-utóbb szinte törvényszerű következmény, hogy a nekihevült vendégek egy része szexuális kielégülést is kíván. Végül a bordélyházban már az „ősi szakma” élvezete, és a kocsmái jellegű korhelykedés szétbogozhatatlanul összekeveredett.

Jelen cikkemben három vitathatatlan polgári értéket jelentő kereskedőcsaládot, illetve ezek egy-egy kiemelkedő tagját mutatom be.

Konstantin (Konstantinovics) Péter ősei Macedónia Statista helységéből költöztek városunkba. A görög kereskedőktől általában abban különböztek, hogy a meggyökerezésük után „...a város rendes lakosainak ajánlkoztak, házat és telket szereztek s a közterhekben részt vettek, miért is, mikor a kormány a törökországi többi kereskedők áruit nálunk is lefoglalta 1752-ben, őket ez eljárás nem sújtotta” – írta a család őseiről Szeremlei. Konstantin Péter rőfös nagykereskedő volt. Testvérével a Promenádon lévő szép üzletházukat vezették. „Dúsan ellátott raktárukat” ajánlották a vásárhelyi vevők figyelmébe. A testvérek kihasználták az időszakos „leárazás” vonzerejét, úgy hirdetve, hogy „több árucikket gyári áron alul” adnak el. A „Hódmezővásárhely” című lap 1911. december 21-i számában, így emlékezett meg Péterről: „Hálával és elismeréssel tartozunk... e helyen a hmvásárhelyi takarékpénztár egyik kiváló tényezőjének, az alapításban részes, 11 évig a választmány tagja, 12 évig alelnök v. igazgatója, 19 év óta az igazgatóság ügybuzgó tagja, Konstantin Péternek..., aki már fiatal korában jelentékeny szerepet vitt, nemcsak az üzleti világban, de a közügyek terén is” Az 1848–49-es szabadságharcban, mint lovas nemzetőr vett részt. Rendkívül művelt volt, nyájas társalgó, humánus gondolkodó és előzékeny. A görög keleti egyháznak gondnoka. A város akkor legnépszerűbb kereskedőjének számított. Vagyonát és tekintélyét saját tehetségének köszönhette.

Konstantin Péter

(1824–1911)

Kokovay (Vay) Mátyás fűszer- és gyarmatáru nagykereskedő, illetve a nagyőzsde tulajdonosa volt. Buzgó római katolikus, akit István püspök az egyház örökös presbiterévé választott. Hithűségéért a pápa érdemrenddel tüntette ki. Családja még 1780 körül Nógrád megyéből érkezett városunkba. Apja csizmadiamester volt, aki a Károlyi utca elején tekintélyes házat építtetett a családjának. Mátyás fia Grossmann Ignác botjában három évig inaskodott. Ezután több nagyvárosban is segédként dolgozott. 1871-ben önálló üzletet alapított a János téren, majd Kánitzer Gottlieb házáat vette meg és ott rendezkedett be. A Kossuth téri fióküzletét 1883-ban alapította. 1888 óta virilis bizottsági tag volt, majd a Nagytakaréknak számvizsgálója, és alapítója a Gazdabanknak. 1893-ban építtette föl a palotáját. 500 holdas nagybirtoka is volt. Fejérváry József így jellemezte: *„Sokan azt hiszik, hogy a szerencse környékezte életét és gyönyörű vagyonát annak köszönheti. Nem. Kokovay Mátyás az élő szorgalom, az éjt-napot egygyé tevő szakadatlan nemes emberi munkának pátriárkális korát élő tiszta szimbóluma.”*

Kokovay Mátyás
(1846–1928)

Beregi Lajos posztó- és fűszer-nagykereskedő volt. Édesapja, Kleinhart János 1855-ben Mindszentről költözött Vásárhelyre. Lajos fia előbb szabó volt, majd kereskedőként milliomos. Szeremlei így méltatta: *„Jószívéről [ismert], felekezete s városa szegényei javára tett gazdag adományai tesznek maradandó bizonyosságot”* róla. Beregi Lajos is végigjárta az akkor elmaradhatatlan tudásszerzés útját. A Kinizsi utcai posztókereskedőnél, Laczkó Józsefnél tanult, és volt segéd. Elvette főnöke harmadik lányát. Így adódhatott, hogy házukban vetette meg üzletének alapját, *„...mely az ő nagy szakértelmével, végtelen szorgalmával és becsületes vezetésével az ország egyik legelső angró [nagybani árusító] üzlete lett”* – írta róla Fejérváry. 1880-ban építtette föl a cég és a család főtéri palotáját. Élete végéig tagja maradt a törvényhatósági bizottságnak, vezető tagja a Nagytakaréknak. A zsidó hitközség elnöke. Tagja a szegedi kereskedelmi és iparkamarának.

Beregi Lajos
(1845–1910)

A vásárhelyi kereskedelem és vendéglátás máig értéket jelentő, polgári hagyományokat teremtett. A garázsokban nyílt ivók és presszók helyett, amelyek az igénytelenséget erősítik, a féldecik gyors lehörpintését sugallják, visszavárjuk a hangulatos kisvendéglőket. A szupermarketek mellett öröm volna újra olyan szatócsboltokban vásárolni, ahol még a vevő számított. Ezekben a régi előzékenység úgy is jelentkezik, hogy ha nincs éppen olyan árú, amit a vásárló kért, az üzlettulajdonos javasolja, hogy addig nézzünk körül, amíg segítőtje elszalad a közelükben lévő üzletbe – ahogy ez a szocializmus előtt volt –, és meg hozza onnan a szükséges terméket, majd ha legközelebb ugyanazért bemegyünk, már nála is megtaláljuk. Erre mondták szüleink, hogy „boldog békeidők”. Rajtunk is múlik, hogy ne csak nosztalgizáljunk felette, hanem meg is teremtsük!

13

A LEGSZEGÉNYEBB POLGÁRRÉTEG

A földmunkások egy része, napszámosok, idénymunkások, vándormunkások, munkakerülők, betyárok, csavargók, a társadalom szélére akár önhibájukból, akár véttlen sodródtak vagy kiteszították őket, nem tartoztak a szorosán vett polgári réteghez, akár volt nekik állampolgárságuk és szavazati joguk, akár nem. Ők általában lenézettek, értéktelenek voltak, akiket nem sajnáltak. Sok elszegényedett iparossegéd, nincstelen földmunkás is közéjük tartozott. Olyanok, akik kevésbé a szerszám boldogabb végét forgatták, annál többet a szocialista utópiákat lapozták, amelyek számukra a vélt szabadsággal, egyenlőséggel, a kommunista kiáltvány szerint közös asszonnyal és – tegyük hozzá – csajkával rendelkező álomvilágot tükrözték mindaddig, amíg 1945 után, ha e falansztert megérték, a bőrükön tapasztalhatták, mint jelent a sztálini diktatúra, amelybe addig hittek.

A cigányság megosztott volt. Az ún. sátoros, vándorló, nomád csoportok, a törzsi társadalmakra jellemző életközösségben és életmódban éltek. Ők társadalmon kívüliek voltak, és a Monarchia egész területét járták. A vándoriparos sem volt helyhez kötött, de volt szakmája, pl. teknőkaparó, vályogvető, tapasztó stb, amely alapján követhető volt, hogy miből élt. A cigánytársadalmi piramis csúcsán a zenészek helyezkedtek el. Ők szorgos, hasznos polgárként voltak elkönnyelve, akiket – különösen a kiváló képességűeket – megbecsülték. Ilyen volt városunkban Czutor Béla, vagy „Béla cigány”, Gaudi Tassi János, Szénási (Konkoly) Gusztáv stb, illetve az állandó zenekarok, amelyek éveken keresztül megmaradtak egy-egy vendéglőben.

Czutor Béla
(1864–1909)

Cigányzenekar a két világháború között egy gazdabálon

Cikkünkben olyan szegényeket mutatunk be, akik nem törődtek bele a sorsukba, de sem a világot megváltó, új Antikrisztusokhoz, sem az ordas eszmékhez nem csapódtak, hanem Münchhausen báróként a mocsárból, a saját üstöküknél fogva húzták ki magukat, és váltak Vásárhely ma is számon tartott polgáraivá. Megmutatták, hogy ők nem leszármazottai annak a rétegnek, amelyet már a 18. században a vásárhelyi Károlyi uradalom képviselője egyik leiratában úgy jellemzett, hogy attól szegények, mert „büdös nékiek az munka”. Ilyen figurák szerte a világon, a leggazdagabb országokban is máig föllelhetők – hobókként napszámra ott sűtkéreznek például Mayami beach homokján lopásra készen –, és míg ember lesz, mindig bőven akad majd belőlük. A mi mintaképeink hátrányos helyzetből indulva, keserves küzdéssel, gyakran megalázva, látomtól vakulásig dolgozva, Isten adta tehetségüket kamatoztatva, polgárokká küzdötték föl magukat. Kiderült, hogy a szorgalom, a tudás és a tehetség soha nem vész el, és aki nagyon akarja, átalakul megbecsült polgári értéké. Vásárhely szelleméhez méltóan, mindhárom művészi pályán boldogult.

Markovics Horváth Antal mindössze négy elemiit járt, többre a családnak nem futotta. Már kiskanász korában elkezdett farigcsálni. Ácsinasnak állt, majd 13 évig katonáskodott. Ezt követően

Rémárisban gazdálkodott, de ezzel föl hagyott, és ácslegényként dolgozott. 1911-től Előbb Mágocson volt urasági ács, majd a tanyák között tetőt ácsolt és szerszámokat készített. Már a földesúr intézője bízta, hogy faragjon. 1924-ben lezuhant egy tanyatetőről, és ettől kezdve csak szobrokat faragott. Ezeket gyakran egy tál ételért ajándékozta el. 1925-ben a vásárhelyi mezőgazdasági, ipari, kertészeti és kulturális kiállításon bemutatta néhány faragványát. Endre Béla azonnal érzékelte rendkívüli tehetségét, Wiener Tibor görögkeleti lelkész és műpártoló anyagilag is segítette. Folyamatosan száznál több szobrát vásárolta meg. Csak a halála után ismerték el. 1934-ben az ő faszobrai is szerepeltek a Nemzeti Szalonban rendezett „magyar őstehetségek” kiállításon. Művei ezt követően még több kiállításon szerepeltek, a Tornyai János Múzeum közülük hatot megőrzött. Alkotásainak témáját a népeletről és a Biblia világából merítette.

Markovics Horváth Antal (1851–1933) szobrai:
a „Szent Család” és „Mátyás király”
(Portréja nem maradt ránk)

Kovács Mária (Mári), vagy „a Tornyai úr Mindönöse” – ahogy magát nevezte és jellemezte, tizennégy gyermekes, kőműves család egyik sarja volt. Maga mesélte egy Mária napon, amikor felköszöntöttük és életére emlékezett vissza, hogy legkedvesebb testvérét 1919-ben erővel vöröskatonának állították. A románok fogságába került, akik Kiskunfélegyháza határában, egy téglagyári gödörben agyonlőtték. Mári nem tanulhatott. Korának megfelelően libapásztor volt, majd tehenet őrzött és cselédkedett. 1904-ben Tornyai Jánoshoz is ebben a minőségben került. A festővel szoros emberi és érzelmi kapcsolata alakult ki. Tornyai ettől függetlenül gyakran keményen bánt vele. Beöltöztette és több festményéhez modellt állt, amelyet a törekeny asszony nehezen viselt. Háztartási munkája közben, lopva figyelte, hogyan fest „a Tornyai úr”, aki céltudatosan nem tanította, de hagyta a titokban festegető Márit kibontakozni, sőt amikor érzékelte tehetségét, bátorítani kezdte. 1910-ben önálló kiállításhoz segítette Vásárhelyen, majd Budapesten 1911-ben. Szabadkán már közösen állítottak ki 1912-ben. Miután Tornyai Pestre költözött, Mári egyedül maradt, de nem feledkezett meg róla. 1928-ban Pesten kiállításon mutatta be a nála lévő Mári-képeket. Kovács Mária 1934-ben a magyar őstehetségek kiállításon vett részt. A Tornyai Társaság 1936-ban itthon rendezte meg újabb kiállítását. Márinak önálló festő stílusa és látásmódja alakult ki. Pogány Ödön Gábor, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója határozottan elutasította korábbi jelzőit, mondván, hogy Mári nem naiv, nem paraszt és nem „vasárnapi” festő. „...alkotásai művészi igényességről, a szakmaiság tudatos alkalmazásáról beszélnek. Jól ismerte a komponálást, a színek együtthatását, képkivágást...” – írta életrajzában Herczeg Mihály. 1958-ban Kiss Lajos néprajztudós barátja Vásárhelyen rendezett neki kiállítást. A Vásárhelyi Őszi Tárlatokon rendszeresen szerepelt. 1968-ban elnyerte a Tornyai-plakettet. 1973-ban a Tornyai János Múzeumban gyűjteményes kiállítást szerveztek neki. A Képzőművészeti Alap nyugdíjat biztosított számára, de a városa is haláláig segítette. Maradandót alkotott. Festményei közintézményekben, múzeumi gyűjteményben és sok polgár lakásában megtalálhatók.

Kovács Mária (Mári)
(1883–1977)

Dohány utcai otthonában, az 1970-es években

Rózsa Imre. A szülei béres-tanyások voltak. Fiuk tragikus körülmények között korán árvaságra jutott, és rokonainál béreskedett. 1922-ben „megrázta” magát, hazajött Vásárhelyre és beállt asztalos inasnak. Kitanulta a mesterséget. A Visszhang utcai olvasókörben szerzett barátokat. Nagyszüleitől a pusztai Aranyad-parton földet örökölt és feleségével kiköltözött a kisbirtokra. Itt is fölkereste az olvasókört, és színpalákat festett a műkedvelő előadásokhoz. 1937-ben ifjú Tóth Pállal közös verses kiadványuk jelent meg. Több népies dalát újságok közölték, kottáit kinyomtatták, dalait hanglemezre vették. Verseit Asztalos Imre zenésítette meg. Dalai a paraszti életet dicsérték, és a magyarság történelmi, területi összetartozását szorgalmazták. Előbbieket kigazda tudattal, utóbbiakat irrendentizmussal vádolták meg. 1946 után a helyi lapok még közölték verseit. 1947-ben a Vásárhelyi kamarakórus országos pályázatán első díjat nyert a „Vásárhelyi Puszta az én szülőföldem” kezdetű dalával. A Rákosi rezsimben zaklatások érték. A második kihallgatását már nem várta meg. Öngyilkos lett.

Rózsa Imre

(1901–1952)

Aki hosszú és rögös utat tesz meg, lehet, hogy kisebesedik a lába, de a zarándok teljesítménye mindig értékeesebb, mint akit kocsi visz a célba! Példaképeink megjárták a polgárrá váláshoz vezető hadak útját.

14 TÁRSASÁGI ÉLET

Az 1945 előtti polgári életben vezető szerepet és példamutatást a városunkban megtelepedett, ill. rangot kivívó hat történelmi **egyház** nyújtott. Létszámuk alapján a református, római katolikus, evangélikus, zsidó, unitárius és görög keleti tarozott ide. Az egyházak hitet erősítettek, reményt nyújtottak, gondozták a híveik lelkét, és a szegény sorsúakat támogatták. Ami sajnós a mai egyházaknál elmaradt, vagy alig él, hogy a pap vagy lelkész rendszeresen családi látogatást végzett, ezzel az egyház és a polgár, az Isten és a hívő közötti szoros, személyes kapcsolat megteremtését, ill. megtartását eredményezte. A vasárnapi és ünnepnapos templomlátogatás a polgárban belső igényé vált, ahol letudhatta az elmúlt heti gondokat, lélekben feloldódhatott és feltöltötte magát a következő heti feladatok megoldására. Vallása szerint nem más Istent keresett, hanem azt, aki a közös Ószövetségünk szerint, az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette. A polgár így vált egyszerre Isten- és emberközpontúvá.

Ótemplom (1723-tól.)

Róm. kat. Szentháromság templom (1758-tól)

Zsinagóga (1857-től)

Görögkeleti templom (1889-től)

Evangélikus templom (1844-től, tornya 1889-től)

Unitárius templom (1910-ből)

A polgárrá váláshoz vezető biztos út az volt, ha a vásárhelyi apa beíratta fiát az 1723-tól működő, és évtizedről évtizedre egyre erősödő, mind rangosabbá váló református gimnáziumba. Az **Ógimnáziumot** 1820-ban, klasszicista stílusban az egyház építtette. A 19. század végén átépítették, és 1896-ig, az új, vagyis a Bethlen Gábor Gimnázium épületének felépítéséig használták. Aki – különösen a reformkortól kezdve – gimnáziumot végzett, olyan kulturáltságra tett szert, amelyre a polgári körökben igény volt, hogy valaki az egyház, a világ, a haza és a saját dolgairól építő jelleggel gondolkozzon, választékosan tudjon beszélgetni, és intelligensen viselkedni. Olyan tanárok sora tanított itt még az 1950-es és 1960-as években is, akikre tanítványai máig fölnéznek; akikből pályájuk második felében valamelyik főiskolán vagy egyetemen gyakran professzor vált.

Az Ógimnázium a 19. sz. végén, a Kossuth téren (ma az Alföldi Galéria)

Nincs olyan település, amelynek ne lenne szüksége szállodára és vendéglőre. Hódmezővásárhelyen ezt az igényt a feudalizmusban a csárdák és a Hajda vendégfogadó töltötték be. Ezek a földesúri család birtokában voltak, és valamennyit *árendába* adták át az üzemeltetőjének. Már a reformkorban megszületett az igény arra, hogy városunknak legyen egy reprezentatív szállodája és étterme.

A **Fekete Sas** elődjeként 1810-ben megépült egy földszintes, 1830 után az egyemeletes, majd Pártos Gyula terve alapján 1905-ben Kruzslicz Péter építész-vállalkozó megépítette a mai formáját. Az épület az államosítása előtt az emeleten szállodai szobákat, színpaddal ellátott báltermet, előcsarnokot, a földszinten éttermet és konyhát, kávéházat, söntést és sörcsarnokot foglalt magában, nyáron kerthelyiséget működtetett. Ez a gyönyörű épület volt a Promenádnak egyik ékköve, ahol jelentős élet folyt. Itt tartották a legszebb cívis gazdabálokat. Ennek mintájára más polgári rétegek is báloztak benne. A Kaszinóval ellentétben, ide minden polgár betérhetett, aki szeretett szórakozni, táncolni, szépen mulatni, cigányzenét hallgatni, testületi, családi és baráti összejöveteleket tartani. A városi polgárság szórakozásának ez volt a szíve, igényes környezettel, jó konyhával és terítéssel, figyelmes kiszolgálással. Itt is volt nagytűkőr, hatalmas, térre nyíló ablakok, de borközi állapotban ezekbe főurak nem hajigálták a poharukat. A polgárság élvezte az együttlétet.

A helyreállított Fekete Sas

A vásárhelyi polgár kulturális igénye már a reformkorban megteremtette a színházi életet, amely az ókori amfiteátrumok óta minden jelentős társadalomban fontos követelményt jelentett mind a patríciusok, mind a plebsz körében. Kezdetben csepűrágók, majd vándorszínészek érkeztek hozzánk. A 19. század végére, éppen a polgárság megerősödésével egy időben, az igény létrehozta a **Nyári Színkört**, amely – bár még idényjelleggel és szerződéses színésztársulatokkal –, de városunk életében egy fontos kulturális bázist és találkozóhelyet jelentett. Itt padot nem törtek, botokkal sem verték egymást, mint a mai arénákban, hanem a kultúra fellegvárának tekintették.

Minden emberben igény van arra, hogy csinos legyen, még a férfiak is hiúak magukra. Színházba készülődve, föl lehetett szépen öltözni. Találkozni lehetett a hasonló gondolkodású és viselkedésű emberekkel, utána a látott előadásról vitatkozni, beszélgetni. A művészek már a színpadon közelebb kerültek, majd az előadás befejezését követően gyakran emberközelben találkoztak a baráti körükben együtt vacsorázó társaságokkal. Nem volt hakni, amely után az ünnepelt színészek még a várost is gyorsan elhagyták, hanem együtt szórakoztak tovább, vagy éppen ünnepeltették magukat azzal a polgári körrel, amely élvezte műsorukat, és szóba álltak azokkal, akik fenntartották a színkört. Lehetett kérni, hogy a következő színi évadban mit szeretnének még egyszer látni, és mi lenne az újabb kívánságuk. Egymást alakíthatták. A színésznek a művészete hatott a polgárra, az elitréteg pedig a maga képére igyekezett a kultúráját formálni.

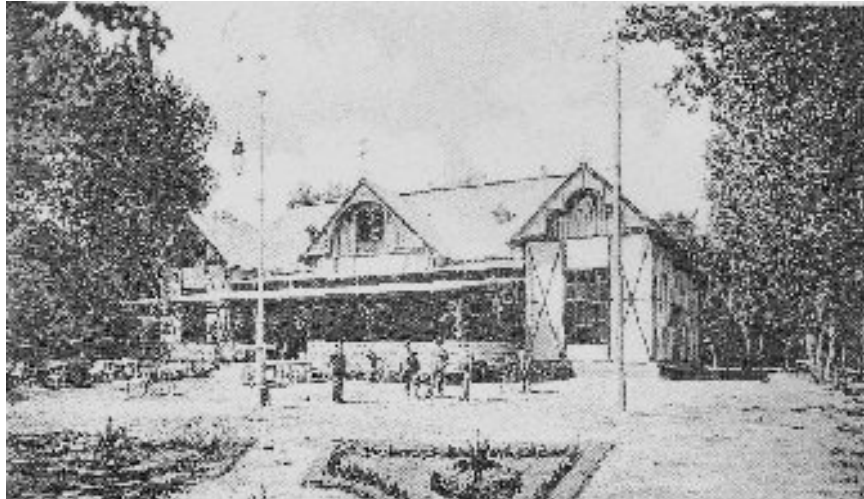
A Nyári Színpódium (Faszínház.) 1898–1950. (Előtte Nyizsnyay szobrával)
(A megnyitóján Jászai Mari és Újházi Ede is szerepelt.)

Minden társadalmi réteg igényli, hogy legyen olyan hely, amely őt képviseli, ahol az azonos rangú emberekkel érintkezhet. Ahogy a szocialisták létrehozták a munkásotthont, úgy született meg a polgári felső réteg **Úri Kaszinója** a 20. század fordulóján, a Zrínyi utca elején. E két említett hely vitathatatlanul ellenpontot jelentett a városi polgárság életében. A civil rétegnek ez volt a legzártabb találkahelye, ahová az elitből is a klubtagok mehettek. Itt csak zártkörű rendezvények voltak, amelyeket megfelelő ruházatban, az előkelőség látogatott. A bálók szmokingban, zsakettben és nagyestélyiben zajlottak. A Kaszinóban hétköznapokon szórakoztak, kártyáztak, olvastak, felolvasásokat tartottak, beszélgettek, vitáztak, politizáltak, üzleteket kötöttek és ételt, italt fogyasztottak. A Kaszinó a patrícius polgárság körében az olvasókörök életéhez hasonló szerepet töltött be.

Úri Kaszinó
(1900–1901-ben épült Sándy Gyula terve alapján.)

A **Vigadó** az Erzsébet Népkertben, árnyas fák között, elől szép virágos kerttel, körben deszkakerítéssel övezett épület volt. Elöl nyitott terasszal rendelkezett, két végén zárt faépülettel, amely a városi polgárság széles körének kerti találkozóhelyeként vált ismerté. Tavasztól őszig, mint multságokra alkalmas helyet lehetett használni. Udvarán hordozható asztalok, székek, padok voltak, a sötétben frissen csapolt sörrel és más italokkal, süteményekkel, fagyalattal. Szólt a cigányzene, és belül a párok táncoltak. Ősz elején a civisek termelvényeiből konyhakerti- és gyümölcskiállításokat szerveztek, vagyis a gazdálkodás egyes eredményeiről adtak számot. A Vigadó olyan, több hasznosítású polgári értéket képviselt, amelyre ma is nagy szükség lenne!

Az Erzsébet kerti Vigadót 1902-ben építették,
és a második világháború után lebontották
(Czutor Béla zenekara még muzsikált benne)

Vásárhely már a 20. század elején kiérdemelte az „**olvasókörök városa**” rangot. A helytörténeti kutatások szerint 1950-ig folyamatos alakulással, megszűnéssel, összeolvadással számolva, a belterületen több mint 40, a külterületen pedig több mint 60 (egyházi, polgári, gazda- és munkáskör) működött. A nem vallási jellegű körökre általában az volt jellemző, hogy 48-as szellemű, ellenzékiek voltak. Elvileg ezekbe mindenki beiratkozhatott, aki a működési szabályzatban előírtaknak megfelelt, a tapasztalat szerint, mégis inkább a „hasonszőrű” emberek alakították és tartották fent a köröket. Madách Imre az *Ember tragédiájában* világosan megfogalmazta, hogy „*ebnek is eb a párja*”. Ez nem kizáráson alapult, hanem egyívásúak *összetartásán*, és ez a két fogalom nagy különbség!

Az olvasóköröknek pontos céljuk, feladatuk volt. Ezek között első helyen a szellemi tájékozódás és gyarapodás szolgált, amelyet könyvtárunkkal, a járatott helyi és országos folyóiratokkal, az ifjúsági egyesületek irodalmi, színpadi szerepléseivel, a megemlékező beszédekkel és a hagyományőrzéssel tartottak fenn. Itt már a 19. század végétől megvalósult az, ami ma szerte az európai jellegű kultúrát hordozó társadalmakban gyakorlattá vált, hogy a hivatalos ünneplés, istentisztelet után a tagok vagy a hívek nem szaladtak haza. Együtt tudtak maradni a fehér asztal mellett is, ahol családi beszélgetésekre, ismerkedésekre, kapcsolatteremtésre nyílt lehetőség. Helyt adtak családi rendezvényeknek, például lakodalmaknak éppen úgy, mint báloknak vagy mulatságoknak.

Vásárhelyen 1987-től 19 olvasókör alakult. Ezek között sajnos nem egy alibi, igen kis létszámú, vagy „ideiglenesen nem működő” kör is van. A helyzet tehát még nem rózsás. A katolikus egyház most tervezi régi körének újjáélesztését. Ez talán példaértékű lesz a többi egyház számára is.

A pusztai Barackosi Olvasókör (1884–1949) vezetősége és tagsága 1934-ben

Ezek a találkozó- művelődési és szórakozóhelyek zömében elpusztultak, átalakultak, ill. újjáéledve más feladatokat látnak el, mint egykor. Rajtunk, vásárhelyi polgárokon múlik, hogy ezeket visszahozzuk, és a kornak megfelelő, új civil követelmények szerint működtessük.

15 A HAGYOMÁNYOS, ÉS A MOST KIALAKULÓ, ÚJ POLGÁRI ÉLET VADHAJTÁSAI

Cikkünknek azt az alcímet is adhatnánk, hogy **mire ügyeljen**, és **mit kerüljön** el egy mai, modern polgár? **Mit ne vegyen át** a hagyományos polgári múlt kultúrájából és etikájából, valamint az átalakuló jelen vadhajtsaiból?

Társadalmunkban felgyorsult az *átalakulás*. Nem minden esetben nevezném ezt *fejlődésnek*, annál többször jut eszembe a *visszalépés* fogalma. Meggyőződésem szerint, pillanatnyilag az a helytálló, hogy az egész világ *nem jó irányba tart*. Olyan időszakban, amikor a társadalomban zűrzavar uralkodik, és a talmi érvényesül; amikor nem a becsületes munkának, hanem a csalással elért boldogulásnak van vonzó lehetősége, nagyon sok ember vergődik a rávetett hálóban, és a széttépésével igyekszik menekülni. Ekkor jelennek meg az Antikrisztusok, farizeusok, széltoók, minden rendű és rangú értéket hirdető, akik megzavarják az embereket, végül pedig tényleg terelik őket. Ebben az esetben az egyetlen kiút az, ha megvizsgáljuk, milyen értékek bizonyultak maradandónak, vagy máig kívánatosnak. A második világháború előtti másfél évszázadról már többé-kevésbé lementszegettük az értéktelen vadhajtsásokat, ezért változatlanul kapaszkodót kínálnak. A klasszikus polgári értékrend jelentős része máig elfogadható életformát biztosít minden igyekvő számára, de kerüljük el a buktatóit! Az újonnan fejlődő, fojtogató indákat pedig magunknak kell testünkről lehántani.

A régi gondok között első helyen kell említenem, hogy leszédették a templomok harangjait, majd az egyházak – és ez óriási megbotránkozást okozott minden vallásos emberben – mindkét világháborúban, minden fegyvert fogott keresztény nép esetében, megáldották a belőlük öntött, halált okozó lövegeket. Ez a magatartás nem erősítette a hitet, hanem eltávolította az embereket az Istentől és felekezetüktől. Vagyis a legnagyobb lelki pusztítások egyikét ez a tett okozta. Erre soha többé nem kerülhet sor!

A postai levelezőlap felirata:
„Hadbavonuló békéssámsoni harangok 1917”

A másik ilyen nagy próbatétel a polgár számára, az embernek, mint társnak a megbecsülése még akkor is, ha nem egy műveltségi és vagyoni rendben van velünk. Mi ne legyünk „biciklisek”, akik lefelé

taposnak, fölfelé lihegve hajbókolnak. Mi senkitől sem követelhetjük meg, hogy a felebarátját válogatás nélkül szeresse, de azt igen, hogy ne gyűlölje, és ne akadályozza érvényesülését, ha jó ügyet szolgál.

A polgár, ha vagyonra tett szert, nem nézheti le a műveltséget és tudást. A feudalizmushoz tartozott az a Pató Pál-i gondolkodás, hogy „nem írok, nem olvasok...”, elég a vagyonomban dúskálni – ahogy a most kialakuló, új polgári „arisztokrácia” nem egy képviselőjének magatartásából ez tükröződik –, hanem igenis nekem kell vezetőrétegnek lennem, és olyan példát mutatnom, amely a társadalmi haladást elősegíti, és ha kell, a jó ügyet erőmtől telhetően anyagilag is támogatni. Ideálunk lehet az első igazi és legnagyobb magyar polgár, Széchenyi István!

Minden társadalomban van egy *közös tál*. Ezt nem a szocializmus találta ki, hanem kultúránk és humánunk fejlődése hozta létre, amelyet különböző ideológiák a maguk, gyakorta embertelen képre igyekeztek formálni. Végezzünk önvizsgálatot. Mit és mennyit helyeztünk bele, és mit, mennyit vettünk ki belőle? Szorgos életünk milyen arányt mutat közösségünk gyarapításával?

A javak növelése nemcsak vagyoni kérdés. Elsősorban nemzetfenntartást és bővítést jelent. Ki látott már olyan polgárt, aki – bár tehetné – nem hajlandó az utódnevelésre? Vizsgáljuk meg a régi iparost, gazdálkodót, tisztviselőt? Hányanak volt egy, vagy két gyermeke? Még, ha a torzult szerzés mániájába estek is, hogy a birtok ne osztdjon, inkább rokonházasságot kötöttek, de legalább egy fél tucat utódot fölneveltek. Anyai dédszüleim, apai nagyszüleim tíznél több gyermeket hoztak a világra, pedig igen szerény körülmények között éltek, és a gyermekbetegségek tizedelése után is mindkét családban nyolc-nyolc gyermeket neveltek föl. Ma, ha egy társaságban sokgyerekes, nemzetgyarapító családdal kerülünk egy asztalhoz, elhúzódnak a zsvajj elől, és nem példát veszünk. Bizony, a gyermeknevelés sok lemondással jár, amit a régi polgári élet megkövetelt. Mi tudunk-e áldozatot hozni?

Parasztgazda családja

Gazda ifjak

Nem *úrhatnámkodni* kell, hanem minden körülmények között megőrizni a *mértékletességünket*, amely a javak megszerzésében éppen úgy kell, hogy tükröződjön, mint más magatartásunkban. Minden körülmények között „úrnak” kell maradni. Vegyük elő a régi közmondás igazságát, hogy „az úr, a pokolban is úr!”

A polgárság, akár a parasztság, nem osztály, hanem, mint olvashattuk, több társadalmi rétegből áll, a cigányzenésztől a megyés püspökig, Legnagyobb veszélye a hatalomra való törekedés. Ahol újkori polgárháborúk voltak, azok indítói között, mint kovász, mindenütt kitapinthatók az uralkodási vágygal teli polgárok. Elég, ha valaki a hatalom árnyékába jut, már a birtoklás lehetősége is megváltoztatja egyéniségét, és kifordíthatja önmagából. Ha pozícióját meg akarja tartani, szívtelessé és kegyetlenné kell válnia.

Ahhoz, hogy a polgárság tisztos vezetőréteg lehessen, újra létre kell hozni az intézményeit, amelyeket a szocializmus elpusztított. Hogyan képzelem el például a megújuló, családi tanyás gazdálkodást, ha áldozatok árán is, de nem építem ki a tönkretett infrastruktúrát; ha a külterületen lakóknak nem, hogy iskolájuk, de még villamos energiájuk sincs, és még mindig a nyitott ásott kút vizéből főznek, isznak, fürödnek? A kialakuló új elit Nyugatmajmoló léhaságához tartozik, hogy a fiatalságnak országszerte még megfelelően kultúrált szórakozó- és ismerkedő helye sincs, általában csak a kétes értékű diszkót, drogot, alkoholt, nikotint és szexet biztosítja, ahol színes lámpák szemrontó vibrálásában, lehetőleg 90 decibel fölötti ricsajban szétrázzák az agyukat.

Ismeretlen úri polgár
a 19-20. sz. fordulójá körül

Előnytelenül megváltozott az öltözködésünk. Ha a klasszikus polgárnak egyetlen ruhája volt, azt is mindig tisztán tartotta, és a férfi nyakkendőt kötött hozzá. Elképzelhetetlen volt, hogy valaki a hétköznapi, koszos öltözkedésében egy társaságban megjelenjen. És ott miként viselkedik? Beszélgetés közben kényszermozgást végez-e a szája a rágógumitól, vagy érthetően beszél? Igenis elhúzódom attól, ha valaki farmerben mellém áll egy tárlatnyitáskor, beül a padba, székbe színházi előadásra, vagy istentiszteletre. Nem engem néz le, hanem a hely szellemének nem adja meg a méltóságát. Lehet zseni, milliomos, de nem polgár! Ez a magatartás sajnos az egész világon terjedőben van, és különösen a szebbik nemtől veszi el a női méltóságot; azt az örömet, hogy csinosak, figyelemreméltóak legyenek.

Azután ott van a viselkedés megannyi, sokszor már elviselhetetlen, léha és szabados torzulása. Amikor például a fiatalabb letegez, holott erre semmi biztatást sem adtunk. Midőn a társaságunkban udvariatlanul leül, pedig mi állunk; amikor elsőnek nyújtja a kezét üdvözlésre, ugyanakkor az unokánk lehetne, vagy tömegben előre tolakodik, és arrébb taszít. Uram bocsáss, előttünk veszi ki a rágógumiját, hogy lássuk figyelmességét, és a füle mögé ragasztja, hogy később még elővehesse; fölrakja lábát az asztalra, ahogy a krimifilmekben látja, nem dohányzó társaságban megkérdés nélkül rágyújt... nem sorolom. Az bizonyos, hogy nem ez a magatartási modell viszi előre a társadalmat, és teremti meg az áhított polgári jövőt!

Záró sorok

Cikksorozatomban végére érve, szeretnék leírni még néhány fontos gondolatot.

A társadalomba nehezebb bekerülni és gyökeret verni, esetleg egy réteg elitjéhez tartozni, mint a közösségből kisodródni. Egyetlen felelőtlen cselekedet elég, hogy az ember akár életre lejárassa magát. Minden polgárnak úgy kell élni, hogy valamennyi elkövetett cselekedetért felelősséggel tartozik. Ha valaki úgy érzi, hogy az igaz útra lépett, járja végig. Aki lelép róla, annak sorsa vargabetűt ír le, mert közben teret és időt veszített.

Korunkban, ahol lélekben zömében szólamokkal, de nagyon sokan a szabadságra törekedünk, a biztos alapot nyújtó polgárság a legideálisabb tömegbázisa minden rendű és rangú társadalomnak. Valamennyi nagy közösségben kell egy erős vezető, akire az emberek fölneznak és rábízják magukat. Az a polgári társadalom, amely nem eltorzult eszméket hirdet, nem maga közül választja ki az abszolút hatalom birkosát, hanem Istenre bízta magát. Jó példa előttünk Szent István, aki örökös híján Boldog Asszonyunknak ajánlotta föl országát.

Tessék végre tudomásul venni, hogy ahol nincs Isten, ott rövidesen létrejön a Vezér imádata (legyen Hitler, Sztálin, Pol Pot, Mao stb.), és vele elindul a hatalommámor gyakorlásában a diktatúra kialakulása. Gondolkozzunk el rajta, hogy ennél mennyivel jobb, ha egy emberfeletti eszmény az ideál, és ezt olyan eszmerendszer tartja fenn, amilyen például a kereszténység, amely közösségi tömegbázisra épül. Így maradhatott fenn kétezer éve, és másfélmilliárd hívet tudhat magának.

Abban a társadalomban, ahol nincs magasabb rendű ideál, eluralkodik az anarchia és a szabadosság. Csak idő kérdése, hogy a különböző heterogén társadalmi képződmények, mint pl. a

pártok, szövetségek, egyesületek polarizálódnak, és ahogy megszületik a kétpólúság, fölerősödik a másikkal szembeni *ellenségkép*, amely a társadalmat előbb utóbb polgárháborúba sodorja. Gyakran ilyenkor válik külső ellenség martalékává, mert a beteg oroszlánt nemcsak a számár rúgja meg, hanem a patkány is megmarja!

Bibliográfiai áttekintés

Mivel írásunk nem szaklapba, hanem lakosságtájékoztató periodikához készült, ezért nem jegyzeteltem. De ez főlegesen is, hiszen az alább megadott bibliográfiai áttekintésből mindenki gyorsan kikeresheti a neki szükséges alapművet, és összehasonlíthatja a megfogalmazásommal. Ugyanakkor hálás köszönetet mondok a hódmezővásárhelyi Városi Levéltár dolgozóinak: dr. Kruzslicz István Gábor igazgatónak, Makó Imre és Varsányi Attila levéltárosoknak; a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár helytörténész könyvtárosainak: Borus Gábornak és Kőszegfalvi Ferencnek, az alakuló hódmezővásárhelyi Emlékpont Múzeum munkatársának, Elek Andrásnak; a belvárosi római katolikus Szentháromság templom plébánosának, Seidl Ambrus atyának, a hódmezővásárhelyi evangélikus egyház parókus lelkészének, Deák Lászlónak; fotóikért Felletár László és Szigeti János helytörténész uraknak; és mindazon barátaimnak, munkatársaimnak, köztük is Szávai Tamásnak, a képszerkesztésért, akik a cikksorozat megírásában segítettek.

*

Fejérváry József: Vásárhely története családok tükrében. Hódmezővásárhely, 1929.

Hódmezővásárhely jelesei. Életrajzi Kislexikon. Hódmezővásárhely, 1974. (Szerk.: Bíró József.)

Hódmezővásárhely jeles tudósai. Vásárhelyi Téka 13. Hódmezővásárhely-Budapest, 2000. (Kovács István, Kruzslicz István Gábor, Szigeti János.)

Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon. Bába Kiadó, Szeged, 2002.

Hódmezővásárhely története. II/1-2. Hódmezővásárhely, 1993. (Főszerk.: Szabó Ferenc.)

Jeles Vásárhelyiek. Vásárhelyi Téka 2. Hódmezővásárhely, 1993. (Összeállította: Kőszegfalvi Ferenc.)

Körtvélyessy László: Bodnár Bertalan. A Hódmezővásárhelyi Állami Bethlen Gábor Gimnázium Évkönyve 1963–64. Hódmezővásárhely, 1964. (Dr. Grezsa Ferenc és Hajnal Imre összeállításában.)

Kruzslicz István Gábor–Mayer Jenő: Hódmezővásárhely régi képes levelezőlapokon. (Mayer Nyomda és Könyvkiadó. Budapest, 1999.)

Silberstein Adolf: Hódmezővásárhelyi zsidók – **Szigeti János:** Zsidók Hódmezővásárhelyen. (Hasonmás kiadvány és tanulmánykötet.) Hódmezővásárhely–Budapest. Mayer Nyomda és Könyvkiadó, Budapest, 2004

Szeremlei Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely története V. Hódmezővásárhely, 1913.

Szeremlei Sámuel emlékezete. Vásárhelyi Téka 7. Hódmezővásárhely, 1994. (Szerk.: Kovács István, Kruzslicz Gábor, Szigeti János.)

*

A felhasznált fotók a Városi Levéltár, Városi Könyvtár, Emlékpont Múzeum archív gyűjteményéből valók; ill. azokat a saját magángyűjteményemből, és a 2005. augusztusában készült fotóimból állítottam össze.

Szenti Tibor